

Arbeidsnotater

S T A T I S T I S K S E N T R A L B Y R Å

Dronningensgt. 16, Oslo-Dep., Oslo 1. Tlf. 41 38 20

IO 75/16

3. april 1975

FRUKTBARHETSUNDERSØKELSE I NORGE.

BEHOV OG MULIGHETER

Av

Helge Brunborg

INNHold

	Side
1. Innledning	3
2. World Fertility Survey	6
2.1. Generelt	6
2.2. Spørreskjema	7
3. Motiver for å holde en fruktbarhetsundersøkelse i Norge	9
3.1. Bakgrunn	9
3.2. Hvorfor trengs det kunnskap om fruktbarheten?	10
3.2.1. Generell vitenskapelig interesse	11
3.2.2. Befolkningsprognoser	12
3.2.3. Befolkningspolitikk	13
3.2.4. Familiepolitikk	14
3.2.5. Internasjonalt	14
3.3. Hvilke opplysninger kan en fruktbarhetsundersøkelse gi?	15
3.3.1. Komplette svangerskaphistorie	16
3.3.2. Differensiell fruktbarhet	16
3.3.3. Fruktbarhetspreferanser	16
3.3.4. Helse	18
3.3.5. Prevensjonsbruk	18
3.3.6. Seksuell atferd	20
3.3.7. Abort	20
3.3.8. Nuptialitet	22
3.3.9. Samliv uten vigsel	23
3.3.10. Fruktbarhet og flyttinger	26
3.3.11. Kvinners utdanning og yrkesaktivitet	26
4. Spesielle problemer ved fruktbarhetsundersøkelser	28
4.1. Undersøkelsens omfang	28
4.2. Utvalgets størrelse	29
4.3. Utvalgets sammensetning	29
4.3.1. Kjønn	30
4.3.2. Alder	30
4.3.3. Ekteskapelig status	30

(forts.)

Ikke for offentliggjøring. Dette notat er et arbeidsdokument og kan siteres eller refereres bare etter spesiell tillatelse i hvert enkelt tilfelle. Synspunkter og konklusjoner kan ikke uten videre tas som uttrykk for Statistisk Sentralbyrås oppfatning.

INNHOLD (forts.)

	Side
4.4. Intime spørsmål	31
4.5. Frafall	31
4.6. Intervjuere	32
4.7. Metode for tilfeldige svar	33
5. Andre datakilder	34
5.1. Folketellinger	34
5.2. Utnytting av registeropplysninger	35
5.2.1. Personregisteret	35
5.2.2. Det medisinske fødselsregister	37
5.2.3. Skattebåndet	38
5.2.4. Utdanningsregisteret	38
5.2.5. Kopling av registre	38
5.3. Utvalgsundersøkelser	40
5.4. Meningsmålinger	40
6. Erfaringer fra Norge	42
6.1. Norsk Forening for Familieplanleggings intervjuundersøkelse	42
6.1.1. Prevensjonsbruk	45
6.1.2. Alder ved første samleie	46
6.1.3. Samliv uten vigsel	46
6.1.4. Konklusjoner	47
6.2. Berthold Grünfelds undersøkelser	48
6.2.1. Etterundersøkelse av kvinner som har fått utført legalt svangerskapsavbrudd	48
6.2.2. Undersøkelse av visse sosiale og seksuelle forhold blant gifte kvinner i Oslo	49
6.2.3. Intervjuundersøkelse av kvinner bosatt i Oslo ...	49
6.2.4. Undersøkelse av alle førstegangsgravide som fikk utført legalt svangerskapsavbrudd i 1966 og 1967	50
6.2.5. Undersøkelse av den differensielle fertilitet i Oslo	50
6.3. Sosialistiske legers forenings undersøkelse	51
6.4. Sverre Asmerviks undersøkelse	51
7. Erfaringer fra Danmark	53
7.1. Fertilitetsundersøkelsen 1970	53
7.1.1. Befolkningsprognoser	55
7.2. Undersøkelsen av familiedannelse og kvinners yrkes- deltakelse (1975)	56
7.2.1. Fruktbarheten i Danmark	56
7.2.2. Familiedannelse	57
7.2.3. Yngre kvinners yrkesaktivitet og barn	58
7.2.4. Spørreskjema	58
7.2.5. Gjennomføring av undersøkelsen	59
7.3. Oppsummering av de danske erfaringer	60
8. Erfaringer fra Finland	64
8.1. Metode og resultater	64
8.2. Konklusjoner	67
9. Erfaringer fra Sverige	68
9.1. Om sexuellivet i Sverige	68
9.2. Undersökning rörande levnadsförhållandena i samhället (ULF)	68
9.3. Registeret över femtondefödda	69
9.4. Inkomst og barnantal år 1973	69
10. Oppsummering og konklusjoner	70
Referanser	73

1. INNLEDNING

Fruktbarhetsutviklingen er av avgjørende betydning for den framtidige befolkningsutvikling i verden, både i utviklingslandene og i de industrialiserte land. For å få bedre kunnskap om fruktbarheten og innsikt i de faktorer som påvirker fruktbarheten, har det Internasjonale Statistiske Institutt satt i gang et omfattende internasjonalt forskningsprogram, World Fertility Survey, i samarbeid med bl.a. de Forenede Nasjoner. Formålet med dette programmet er å hjelpe et stort antall land med å gjennomføre nasjonale fruktbarhetsundersøkelser, som er internasjonalt sammenliknbare.

Med en fruktbarhetsundersøkelse (FU) vil vi her mene en intervjuundersøkelse av et utvalg med sikte på å kartlegge fruktbarhetsatferd og de faktorer som påvirker endringer i fruktbarheten. I de fleste slike undersøkelser har intervjupersonene vært voksne gifte kvinner i fødedyktig alder, men også ikke-gifte kvinner og menn har vært intervjuet.

Det har en stund vært overveiet om det bør gjennomføres en fruktbarhetsundersøkelse i Norge, bl.a. som ledd i World Fertility Survey. Det har ikke vært gjennomført noen FU i Norge, bare mindre undersøkelser med mer spesielle formål. Den som kommer nærmest, er prevensjonsundersøkelsen til Norsk Forening for Familieplanlegging i Østfold og Nord-Trøndelag i 1973.

Det hersker ulike oppfatninger om nytten av og behovet for en slik undersøkelse i Norge. Den vil kreve betydelige ressurser i form av penger og kvalifisert personale. Dessuten kan den støte på motstand i form av høy nektprosent og offentlig kritikk, fordi mange av spørsmålene er av en mer intim art enn ved tidligere undersøkelser som er gjennomført av Byrået.

For å skaffe et best mulig grunnlag for å avgjøre om en slik undersøkelse bør gjennomføres, ble det i midten av januar i år besluttet å foreta et utredningsarbeid av ca. en måneds varighet, med sikte på å klargjøre en del spørsmål i forbindelse med en fruktbarhetsundersøkelse i Norge:

- a) Hvilke behov er det for en norsk FU? Hvilke formål kan den tjene?
- b) Hvilke opplysninger kan vi bare få fra en FU?
- c) Hvilke alternative datakilder er det, og kan eksisterende statistisk materiale utnyttes bedre?
- d) Hva er erfaringene fra andre industriland som har gjennomført fruktbarhetsundersøkelser?
- e) Er det spesielle problemer forbundet med gjennomføringen av fruktbarhetsundersøkelser?
- f) Hva er fordelene for Norge ved å delta i World Fertility Survey?

Undertegnede ble bedt om å utrede disse punktene. Andre personer i Byrået skulle ta seg av spørsmål som

- g) Kan det skaffes kvalifiserte personer til å gjennomføre FU?
- h) Hvordan skal den finansieres?
- i) Er Byrået den rette institusjon til å gjennomføre en FU, og bør den eventuelt gjøres i samarbeid med andre institusjoner?

Det skal foreløpig ikke tas stilling til hvordan en norsk FU bør gjennomføres. Men det vil i diskusjonen om det bør holdes en FU også være naturlig å komme inn på eventuelle problemer med gjennomføringen av en slik undersøkelse. Hvis disse forventes å bli store, vil de påvirke beslutningen om det bør arrangeres en FU eller ikke.

Dette notatet gir først i kapittel 2 en kort oversikt over World Fertility Survey, og de opplysninger dette internasjonale programmet tar sikte på å samle inn.

I kapittel 3 nevnes de områder hvor det er størst behov for kunnskap om fruktbarhetsforhold:

- demografisk forskning (3.2.1)
- befolkningsprognoser (3.2.2)
- befolkningspolitikk (3.2.3)
- familiepolitikk (3.2.4)
- globale befolkningsproblemer (3.2.5)

Deretter gis det en oversikt over de opplysninger en FU kan gi. En enkelt FU kan selvsagt ikke belyse alle de problemstillinger som er nevnt her. Tvert imot, det er mye som taler for at den første FU i et land bør legges forholdsvis enkelt opp. Oversikten er laget for å gi et inntrykk av hva en FU er og kan brukes til, og dessuten som en meny som det kan velges fra når den konkrete utformingen av en norsk FU eventuelt skal drøftes.

De viktigste opplysninger en FU kan gi er

- detaljert svangerskapshistorie til de enkelte fødsels- og ekteskapskohorter (3.3.1)
- variasjoner i fruktbarheten mellom forskjellige sosio-økonomiske grupper (3.3.2)
- fruktbarhetspreferanser (bl.a. ønsket barnetall) (3.3.3)
- utbredelsen av holdningene til bruk av prevensjonsmetoder (3.3.5)

Andre emner som en FU kan gi opplysninger om er

- samlivsformer (bl.a. samliv uten vigsel) (3.3.9)
- giftermålsinngåelse og -oppløsning (3.3.8)
- helsemessige aspekter ved svangerskap og prevensjonsbruk (bl.a. sterilitet og lav fekunditet) (3.3.4)
- seksuell atferd (3.3.6)

- spontane og provoserte aborter (3.3.7)
- sammenhengen mellom barnetall, yrkesaktivitet og utdanning hos kvinner (3.3.11)
- hva som skjer med fruktbarheten når folk flytter fra et område til et annet (3.3.10)

Selv om en enkelt FU ikke kan dekke alle disse områdene, er det på mange av dem så stort behov for kunnskap at selv få opplysninger vil være av verdi.

I kapittel 4 diskuteres noen spesielle problemer i forbindelse med fruktbarhetsundersøkelser. På grunn av begrenset tid er det bare blitt anledning til kort å komme inn på intervjuutvalgets størrelse og sammensetning og noen intervjuproblemer (intime spørsmål, frafall og hva slags intervjuere). Problematiske aspekter ved fruktbarhetsundersøkelser kommer vi også inn på i andre deler av notatet, særlig i kapitlene om erfaringer fra beslektede undersøkelser i Norge og andre land. Under arbeidet med dette notatet har jeg fått det inntrykk at fruktbarhetsundersøkelser ikke er så vanskelige og spesielle som mange synes å mene. Fruktbarhetsundersøkelser er holdt i en rekke land, med gode erfaringer:

I notatet er det lagt stor vekt på erfaringene fra liknende undersøkelser, særlig til Norsk Forening for Familieplanlegging og de danske undersøkelsene.

I kapittel 5 diskuteres andre kilder for data om fruktbarhetsforhold, og mulighetene for å foreta koplinger av flere datakilder. Dette kapitlet gir muligens et nokså negativt bilde av mulighetene for å utnytte eksisterende data til å foreta fruktbarhetsanalyser. Det har imidlertid vist seg at mulighetene for å gjøre dette er begrensede, og ofte kompliserte og ressurskrevende i praksis.

I kapittel 10 gis det en kort oppsummering samt noen konklusjoner.

På grunn av tidspress har det ikke blitt anledning til å bearbeide notatet så mye som ønskelig, og det er dessuten blitt en del gjentakelser. Under arbeidet har jeg hatt stor nytte av samtaler med og kommentarer fra en lang rekke personer i og utenfor Byrået, som alle skal ha takk. Jeg vil spesielt få takke Erling Berge og Lars Østby for manuskriptkritikk.

2. WORLD FERTILITY SURVEY

2.1. Generelt¹⁾

World Fertility Survey er et omfattende internasjonalt forskningsprogram. Det gjennomføres av International Statistical Institute i samarbeid med De forente nasjoner og International Union for the Scientific Study of Population, og med økonomisk støtte fra FN's befolkningsfond og US Agency for International Development.

Formålet med World Fertility Survey er å øke kunnskapen om fruktbarheten og de faktorer som påvirker og forklarer fruktbarheten. WFS vil gjøre det mulig å foreta internasjonale sammenlikninger. En regner med at hovedbrukerne av resultater vil være de nasjoner som deltar, internasjonale organisasjoner og forskere.

World Fertility Survey gir økonomisk, personellmessig og faglig assistanse til de land som ikke har de nødvendige ressurser selv. Det er utført et grundig forberedende arbeid som har vart i over tre år, med deltakelse av en rekke av verdens fremste fagfolk i demografi. Dette vil gjøre planleggingsfasen for hvert enkelt land relativt enkel og rimelig dersom det holder seg til forslagene fra WFS. Det er utarbeidet et felles rammeopplegg med spørreskjemaer (se avsnitt 2.2), håndbøker til bruk ved gjennomføring av undersøkelsene (f.eks. for opplæring av intervjuerne, koding og revisjon m.m.), databehandlingsprogrammer (revisjon av data, analyse av datamassen), publikasjonsopplegg m.m. WFS utgir dessuten den vitenskapelige serien "Occasional Papers", som inneholder oversikter over fruktbarhetsundersøkelser, metodespørsmål m.m.

Etter WFS-opplegget skal det gis ut to publikasjoner for hvert land som deltar i programmet:

- i) en tabellpublikasjon som gir tabellene og redegjør for prinsipper og definisjoner, men som bare gir få kommentarer,
- ii) en analysepublikasjon som kommer noe senere, og der WFS-senteret i London kan hjelpe til med arbeidet.

Det er til nå (januar 1975) satt i gang fruktbarhetsundersøkelser i 10 land, dels prøve- og dels hovedundersøkelser. I tillegg til disse landene er det 30 u-land og 20 i-land som har planer om å delta i WFS, deriblant Danmark.

Alle land som deltar i WFS vil bli bedt om å utlevere anonymiserte individ-data til WFS' London-kontor, noe som vil gjøre det enklere å foreta sammenliknbare analyser. Det er ikke klart om Norge vil kunne gjøre dette.

1) Dette avsnittet bygger vesentlig på World Fertility Survey (1975) og på opplysninger fra direktør Bjerve, som er formann for Programme Steering Committee i WFS.

Det er heller ikke klart hvor mye et land kan avvike fra fellesopplegget og fortsatt delta i WFS. Kan vi f.eks. sløyfe spørsmål som vi kan skaffe opplysninger om på annen måte (f.eks. om fruktbarhetshistorien til de forskjellige kohorter, inntektsdata m.m.)?

2.2. Spørreskjema¹⁾

WFS har utarbeidet to typer hovedspørreskjema (core questionnaire): ett for bruk i land med høy fruktbarhet og lav prevensjonsbruk (Mark I), og ett for bruk i land med lav fruktbarhet og høy prevensjonsbruk (Mark II). De to hovedskjemaene avviker bare på enkelte punkter (hovedsakelig seksjonene 4 og 6 nedenfor). Det er meningen at alle land som vil delta i WFS skal bruke hovedskjemaet uten større modifikasjoner. Det er dessuten laget åtte tilleggsskjemaer (modules) som de enkelte land kan bruke etter behov, for at de enkelte land skal kunne studere spesielle emner grundigere.

Hovedskjemaet Mark II er utarbeidet med tanke på intervjuing av gifte eller tidligere gifte kvinner i fødedyktige aldre. Det er inndelt i åtte seksjoner:

1. Intervjupersonens bakgrunn: alder, utdanning, bosted, migrasjonsstatus og oppvekststedets størrelse. De enkelte land kan dessuten stille spørsmål om religion, nasjonalitet, språk etc. etter behov.
2. Svangerskaphistorie: levendefødte etter kjønn og tidspunkt, spedbarnsdødelighet, spontanaborter, lengde av dieperioden og - hvis kvinnen er gravid - forventet fødselsdato og kjønnspreferanse.
3. Prevensjonskunnskap: kjennskap til de forskjellige prevensjonsmetoder.
4. Tidligere fruktbarhetsregulering: hvilke prevensjonsmetoder som er brukt og hvor lenge de er brukt.
5. Ekteskaphistorie: inngåelse, varighet og oppløsning av samtlige ekteskap. De enkelte land kan dessuten stille spørsmål om mer uformelle samlivsformer, med sikte på å kartlegge den tid kvinnen har vært utsatt for å bli gravid.
6. Nåværende fruktbarhetsregulering: variable som påvirker fruktbarheten som fekunditet og sterilitet, nåværende og planlagt prevensjonsbruk, kapasitet for og ønske om flere barn (inkluderer ønsket barnetall, ønsket kjønn til neste barn, og ønsket tidspunkt for neste fødsel), og om det svangerskap som ledet til siste svangerskap var ønsket.

1) Dette avsnittet bygger på World Fertility Survey (1975) og tredje utkast til Mark II-skjemaet (WFS/TECH.93, 4. sept. 1974).

7. Yrkehistorie: yrkesaktivitet før og etter ekteskapsinngåelse og eventuelle fødsler.
8. Nåværende eller siste ektemanns bakgrunn: utdanning, oppvekststed, yrke, inntekt m.m.

Tilleggsskjemaene gjelder to typer variable: de som påvirker fruktbarheten direkte (skjema 1-4) og de som indirekte forklarer fruktbarheten (skjema 5-8). Flere av skjemaene er særlig utviklet med tanke på utviklingsland; dette gjelder spesielt skjemaene 4, 6, 7 og 8.

De 8 tilleggsskjemaene er:

1. Fruktbarhetsregulering (jfr. seksjon 4 og 6 i hovedskjemaet).
2. Abort.
3. Andre faktorer enn prevensjon som påvirker fruktbarheten. Det tenkes her bl.a. på alder ved første menstruasjon, midlertidig separasjon av ektefellene, samleiehyppighet, abstinens og nedsatt fekunditet etter fødsel, sterilitet og klimakterium.
4. Familieplanlegging. Dette skjemaet kan erstatte seksjonene 3 og 6 i hovedskjemaet og er laget med tanke på undersøkelse av familieplanleggingsprogrammer.
5. Økonomiske variable. Det er utarbeidet tre skjemaer som kan være nyttige ved økonomiske analyser av fruktbarheten:
 - 5a. Familieinntekt
 - 5b. Familiens formue og eiendeler
 - 5c. Kostnader og fordeler ved å ha barn.
6. Samfunnsvariable (community-level variables). Det tenkes her på forhold som er felles for alle personer i et lokalsamfunn, som eksistens av sykehus eller ikke, gjennomsnittlig utdanningsnivå, helsetilstand, familieplanleggingstjenester, og industrielt utviklingsnivå. Dette skjemaet krever intervjuer med lokale ledere, undersøkelse av annen tilgjengelig informasjon m.m.
7. Generell dødelighet. Dette skjemaet er laget for land med mangelfull statistikk som ønsker å observere dødeligheten i tillegg til fruktbarheten.
8. Dødelighetens innflytelse på fruktbarheten.

Ved siden av hovedskjemaet, er det trolig særlig tilleggsskjemaene 3, 5a, 5b, 5c og 6 som vil være aktuelle ved en fruktbarhetsundersøkelse for Norge.

3. MOTIVER FOR Å HOLDE EN FRUKTBARHETSUNDERSØKELSE I NORGE

3.1. Bakgrunn

Formålet med fruktbarhetsundersøkelser er å få innsikt i forhold vedrørende fruktbarhet, prevensjonsbruk, samlivsformer m.m., og de faktorer som forklarer endringer i disse forholdene.

Fruktbarheten har avgjørende betydning for utviklingen av en befolknings størrelse og sammensetning. (Vi ser her bort fra flyttinger, som de fleste steder er av liten betydning for et lands befolkningsutvikling.) I u-landene er det den høye fruktbarheten som er årsaken til den i historisk perspektiv ekstremt store befolkningsveksten, etter at dødeligheten er redusert betydelig i perioden etter den annen verdenskrig. I i-landene er både dødeligheten og fruktbarheten så lav at fruktbarhetsvariasjoner får stor betydning for befolkningsveksten. Det er f.eks. beregnet at 15 prosents reduksjon i fruktbarheten vil ha større betydning for den langsiktige befolkningsveksten i et i-land enn om dødeligheten ble helt eliminert (Bjerve, 1973).

Endringer i fruktbarheten får store konsekvenser både demografisk, sosialt og økonomisk, fordi det tar mange generasjoner før virkningene av slike endringer forsvinner.

I den første etterkrigstiden ble de fleste fruktbarhetsundersøkelser og beslektede undersøkelser holdt i u-land, bl.a. fordi de hadde dårlige statistiske data. I de siste 15-20 år er det gjennomført fruktbarhetsundersøkelser også i en rekke industriland. I USA er det holdt en serie med fruktbarhetsundersøkelser, bl.a. i 1955, 1960, 1965, 1970, 1971 og 1973. I tidsrommet 1960-1973 ble det gjennomført 222 fruktbarhetsundersøkelser o.l. i verden, deriblant 23 undersøkelser i 15 land i Europa, Nord-Amerika og Australia (Duncan, 1973). FN's økonomiske kommisjon for Europa har koordinert og analysert data fra ti fruktbarhetsundersøkelser i Europa omkring 1970 (ECE, 1974 a og b).

Av våre naboland har Danmark (i 1965, 1970 og 1975) og Finland (i 1971) hatt fruktbarhetsundersøkelser, mens Sverige hadde en beslektet undersøkelse om seksuallivet i 1967. Disse undersøkelsene blir omtalt i kapitlene 7, 8 og 9.

Den store interessen i i-land de siste 10-15 år for fruktbarhetsundersøkelser, skyldes bl.a. de store fruktbarhetsendringer som har funnet sted i disse landene. I nesten samtlige industriland begynte fruktbarheten å falle i 1950-årene eller første halvdel av 1960-årene. Fruktbarheten har siden sunket raskt, og er nå kommet i nærheten av eller under reproduksjonsnivået i de fleste industriland. Vi vet imidlertid lite om de årsaker som

ligger bak denne nedgangen, og hvor langt den vil fortsette. I noen land har fruktbarheten sunket så lavt at det har vært bekymring, og det er satt fram ønsker om å sette i verk tiltak for å øke fruktbarheten eller ihvertfall bremse nedgangen i den. Andre mener at i lys av verdens befolkningssituasjon bør fruktbarheten også i industri-landene reduseres ytterligere.

Uansett om en har et pro- eller anti-natalistisk syn, trengs det mer kunnskap om fruktbarhetsutviklingen i i-landene og om de faktorer som påvirker denne. I Norge har vi gode befolkningsdata fra folketellingene og den løpende personregistrering. Men også her er det mange forhold vedrørende fruktbarhet vi vet lite om, og hvor det er behov for mer kunnskap.

Det samlede fruktbarhetstall i Norge økte fra ca. 2,5 i 1950 til 3,0 i 1964, og har siden falt raskt til ca. 2,1 i 1974 (Brunborg, 1974). Fruktbarhetsnedgangen i Norge begynte omtrent samtidig med introduksjonen av mer effektive fødselskontrollerende metoder (p-pillen, spiralen, provosert legal abort), men det er usikkert hvilken rolle disse metodene har spilt.

Vi vet f.eks. ikke i hvilken grad nedgangen i siste ti-årsperiode skyldes utsettelse av fødsler eller ønsket reduksjon av endelig familjestørrelse. Andre forhold som preger utviklingen i Norge i etterkrigstiden er oppgang i den ikke-ekteskapelige fruktbarheten og nedgang i giftermålsalderen. Begge disse to tendensene ser nå ut til å ha stoppet opp. Vi vet lite om årsakene til slike endringer.

De endringer i fruktbarhets- og ekteskapsmønsteret vi har hatt i de siste årene vil få konsekvenser både for de enkelte individer og familier og for samfunnet. En fruktbarhetsundersøkelse kan bidra til å kaste lys over slike konsekvenser.

I neste avsnitt (3.2) skal vi nevne de viktigste årsakene til at vi trenger økt kunnskap om fruktbarhetsforhold i Norge. En del av denne kunnskapen kan skaffes på annen måte enn ved en FU. Dette kommer vi tilbake til i kapittel 5. I avsnitt 3.3 skal vi se nærmere på de opplysninger en FU kan gi, og de problemstillinger en FU kan belyse.

3.2. Hvorfor trengs det kunnskap om fruktbarheten?

Det er store mangler i kunnskapen om fruktbarhetsutviklingen i Norge i etterkrigstiden, og særlig det som har skjedd i siste ti-årsperiode. Spesielt savner vi kunnskap om de faktorer som påvirker fruktbarheten. I dette avsnittet skal vi se litt på behovene for slik kunnskap.

3.2.1. Generell vitenskapelig interesse

a) Det er mangel på kunnskap om sammenhengene mellom de ren-demografiske variable som ekteskapeleg status, tidspunkt for første fødsel, avstand mellom barna osv. Det er lenge siden det er laget en kohort-analyse av fruktbarhetsutviklingen i Norge, og data fra en FU kan brukes til dette. Videre er det behov for kunnskap om hvor stor andel av tidligere svangerskap/fødsler som er uønskede, og om forventninger og planer for fødsler i framtiden. Til en del slike formål vil folketellingene og det sentrale personregister kunne brukes, men det er ikke sikkert at dette vil være enklere og billigere enn å samle inn opplysninger i en intervjuundersøkelse.

b) Viktigere enn å beskrive det som faktisk har foregått (punkt a), er det å forsøke å forklare fruktbarhetsendringene. Vi vet lite om sammenhengene mellom fruktbarhet og sosiale og økonomiske faktorer. Det er f.eks. høyst uklart hvordan økende inntekt virker på fruktbarheten. Det ser videre ut som om normene omkring familiedannelse og barn holder på å endre seg, men dette vet vi heller ikke mye om.

De siste årene er det lansert en rekke økonomiske, sosiologiske og andre teorier for forklaring av fruktbarheten. Se f.eks. Schultz (1973), Leibenstein (1974) og referansene hos Brunborg (1974). Det har hittil vært gjort lite for å teste slike teorier med norske data. En FU vil kunne brukes til økonomiske (og andre) analyser av fruktbarheten i Norge.

3.2.2. Befolkningsprognoser

Fruktbarheten er for tiden den demografiske variabel som har størst betydning for utviklingen av befolkningens størrelse og sammensetning. De siste fem år har Byrået publisert en rekke befolkningsframskrivninger, men de er raskt blitt uaktuelle på grunn av fallet i fruktbarheten. (Dette gjelder spesielt de nasjonale prognosene.) Arbeidet med å lage prognoser har vært hemmet av liten kunnskap om fruktbarhetsutviklingen (f.eks. om antall barn pr. kvinne, avstanden mellom barna osv.), de faktorer som påvirker denne (f.eks. om prevensjonsbruk, betydningen av økende inntekt o.l.), og hvordan fruktbarheten kan komme til å utvikle seg i årene framover. Det er flere områder hvor kunnskap kan forbedre befolkningsprognosene:

- a) Bedre kunnskap enn hittil om det faktiske familieoppbyggingsmønsteret til de kvinner som i dag er midt i eller ved slutten av sin fødedyktige periode. (Det tenkes her på ekteskapsinngåelse og oppløsning, antall barn, tidspunkt for fødslene og avstanden mellom dem, ikke-ekteskapeleg fruktbarhet m.m.) Som nevnt tidligere kan vi også få en del slik kunnskap fra andre kilder, men det er ikke sikkert at dette vil være mindre ressurskrevende.
- b) Kunnskap om kvinnenenes tidligere svangerskap og/eller fødsler var ønskede eller uønskede, og i hvilken grad dette skyldes mangelfull prevensjonsbruk. Slike opplysninger kan brukes til å studere effektiviteten av prevensjonsbruken, og dessuten vil vi kanskje kunne si noe om utviklingen av antall uønskede fødsler i årene som kommer.
- c) Kunnskap om forventningene og planene for fødsler til de kvinner som i dag er ved begynnelsen av sin fødedyktige periode. Slik kunnskap kan vi bare få fra en FU. Slike opplysninger har vært brukt i amerikanske befolkningsprognoser, se avsnitt 3.3.4, punkt b.

d) Kunnskap om de økonomiske og sosiale faktorer som påvirker fruktbarheten. Slik kunnskap kan utnyttes på to måter til å forbedre befolkningsprognosene:

i) fruktbarheten framskrives i en egen modell, som funksjon av antagelser om endringer i inntekt, utdanning, yrkesaktivitet m.v.

ii) fruktbarheten bestemmes endogent i en sosio-økonomisk-demografisk prognosemodell, som tar vare på samspillet mellom befolkning og økonomi m.m. Kunnskap om slike sammenhenger kan også brukes til å forbedre de økonomiske planleggingsmodeller som brukes i Norge (bl.a. MSG).

Det er imidlertid langt fram til at vi kan utnytte kunnskap om fruktbarhetens determinanter til å lage befolkningsprognoser på de måter som er antydnet her. De forsøk på dette som hittil er laget befinner seg foreløpig på eksperimentstadiet. (Se f.eks. Denton og Spencer, 1972 og 1973). En skal derfor ikke ha for store forventninger til den umiddelbare forbedring av befolkningsprognosene på grunnlag av en FU.

3.2.3. Befolkningspolitikk

Dersom en ønsker å påvirke utviklingen av den norske befolkningens størrelse og sammensetning ved å formulere og gjennomføre en befolkningspolitikk, er det spesielt viktig å vite hvordan fruktbarheten kan påvirkes. (Dødeligheten er lav og forholdsvis konstant, og inn- og utflyttinger betyr lite på landsbasis.) En bør dessuten ha kartlagt konsekvensene av ulike befolkningspolitiske tiltak.

I den nylig framlagte St.meld. nr. 50 (1974-75) om "Naturressurser og økonomisk utvikling" mener Regjeringen

"at en ennå ikke har tilstrekkelig grunnlag for å utforme en aktiv befolkningspolitikk for Norge. Det er betydelig usikkerhet om utviklingen i tida framover, og en vet ennå for lite om årsakene til de endringene i fødselstallene som vi har opplevd i de senere år. Det er behov for å følge nøye med i befolkningsutviklingen, bl.a. for å vurdere nærmere følgene for det norske samfunn av eventuelt fortsatt fallende fødselstall."

Regjeringen mener videre

"at befolkningssspørsmål bør tillegges større vekt innenfor forskning, planlegging og utredningsarbeid."

I et vedlegg til Stortingsmeldingen er det gitt en oversikt over offentlige tiltak som kan påvirke befolkningsutviklingen. Det understrekes spesielt at det

"foreligger lite sikker kunnskap om hvilke faktorer som kan virke inn på fødselsratene."

Et eksempel på et befolkningspolitisk tiltak som er foreslått, er Norges Familieråds forslag om å begrense barnetrygden til de to første barna. (Forbrukerrapporten nr. 4, 1974.) Virkningene på fruktbarheten av en slik omlegging er imidlertid høyst usikker, og dessuten kan den virke uheldig på inntektsfordelingen (Berge, 1974 a).

3.2.4. Familiepolitikk

Det kan være nyttig å skille familiepolitikken fra den generelle befolkningspolitikk, som gjelder befolkningsutviklingen generelt, mens familiepolitikken gjelder familiens levekår. Det er selvsagt en nær sammenheng mellom generell befolkningspolitikk og familiepolitikk. De fleste befolkningspolitiske tiltak vil påvirke familienes levekår, og mange familiepolitiske tiltak vil ha demografiske konsekvenser.

Demografisk kunnskap er en spesielt viktig forutsetning for å formulere en familiepolitikk. "Mangelen på statistikk var plagsom under skrivingen av St.meld. nr. 51 (1973-74 om Barnefamiliens levekår", heter det i et notat fra Forbruker- og administrasjonsdepartementet (J.nr. 77/75 B, KS/bg, 8.1.75). Det pekes spesielt på behovet for opplysninger om sammenhengen mellom demografiske data og andre forhold som foreldrenes utdannings- og yrkesstatus, inntektsforhold, bosted og forbruksmønster. En del av disse opplysningene kunne vært skaffet tilveie fra eksisterende statistikk, men ikke alle. I notatet opplyses det videre at det er behov for kohort-undersøkelser hvor et representativt utvalg følges over tid for å gi et bilde av familiens utvikling. For å gjøre dette trenges det en serie av fruktbarhets- eller liknende undersøkelser.

I St.meld. nr. 50 (1974-75) heter det

"Regjeringen går inn for videre utbygging av sosiale og andre ordninger som letter b a r n e f a m i l i e n e s k å r. Slike ordninger vil fortsatt bli iverksatt ut fra andre hensyn enn hensynet til befolkningsutviklingen. Mens det i enkelte land kan hevdes at slike ordninger kan stimulere til uønsket rask vekst i folketallet, vil dette ikke være tilfelle i Norge. Dersom fødselstallet fortsetter å falle, vil det kunne være et ytterligere argument for videre utbygging av disse ordningene at de også kan føre til ønsker om høyere baretall enn en ellers ville ha fått."

Som nevnt vet en ikke så mye om hvordan slike ordninger virker på fødselstallet, og en FU kan bidra til å belyse dette.

3.2.5. Internasjonalt

Norge er et økonomisk høyt utviklet land som bør yte sitt bidrag til å kaste lys over og løse verdens befolkningsproblemer. I den

"Handlingsplan for verdens befolkning", og de anbefalinger og resolusjoner som ble vedtatt på Verdens befolkningskonferanse i Bucuresti i august 1974, og som Norge støttet, ble behovet for befolkningsforskning sterkt understreket. (En rekke av Handlingsplanens punkter berører behovet for kunnskap om fruktbarhetsforhold, bl.a. 78 a, b, f, j, k, n og p, og dessuten Resolusjonene II og VI.)

Indirekte kan en norsk FU også være utviklingshjelp:

a) Norge er et land med lav dødelighet og lav fruktbarhet. Innsikt i de faktorer som ligger bak den demografiske overgang i industri-landene er nyttig når en analyserer befolknings situasjonen i u-landene. Spesielt viktig er det å forstå de prosesser som har ført til den sterke nedgangen i fruktbarhet i de industrialiserte land.

b) En norsk FU kan være med på å gi norske fagfolk erfaring og kompetanse, som senere kan komme til nytte ved arbeid i u-land og i internasjonale organisasjoner. Det er få nordmenn med slik kompetanse i dag.

World Fertility Survey er selvsagt interessert i at Norge deltar, slik at en får data fra flest mulig land. Særlig er det viktig at et representativt utvalg av i-land deltar.

Men også for Norge vil det være en fordel å delta i WFS, slik at vi kan dra nytte av samarbeidet og særlig det forberedelsesarbeid som er gjort. Videre vil det være av stor verdi å ha resultater fra andre land å sammenlikne med, når vi skal analysere den norske undersøkelsen.

Slike sammenlikninger kan f.eks. hjelpe oss til å forklare hvorfor fruktbarhetsfallet i Norge begynte noen år etter våre naboland, og hvorfor fruktbarheten i Norge fortsatt er relativt høy.

Norsk deltakelse i WFS forutsetter imidlertid at vi gjennomfører en FU forholdsvis snart, dvs. helst innen 1-2 år.

3.3. Hvilke opplysninger kan en fruktbarhetsundersøkelse gi?

En fruktbarhetsundersøkelse kan gi opplysninger om en rekke forhold vedrørende fruktbarhet som vi ikke kan få på annen måte, eller som det er dyrere eller mer komplisert å få på annen måte. En del av de data en FU kan gi, kan vi også få fra kilder som folketellingene og det sentrale personregister. Hvis det likevel skal holdes en FU, må en imidlertid vurdere hva som vil være billigst og enklest: å innhente alle relevante opplysninger i intervjuene, eller å skaffe en del av opplysningene fra andre datakilder.

Nedenfor skal vi beskrive de viktigste av de opplysninger som en fruktbarhetsundersøkelse kan gi. Det vil ikke være mulig å dekke alle disse

feltene i en enkelt undersøkelse, og det må derfor selysagt prioriteres. I oppsummeringen i kapittel 10 vil vi antyde de områder som en eventuell norsk FU bør konsentrere seg om.

3.3.1. Komplette svangerskapshistorie

En komplett svangerskapshistorie gir resultatet av hvert svangerskap og tidspunkt for hver fødsel, og dermed antall levende- og dødfødte barn og avstand mellom fødslene.

Det kan en FU gi mer detaljerte og fyldestgjørende opplysninger om enn folketellingene og for lengre tid tilbake enn personregisteret.

Folketellingene holdes bare hvert tiende år og gir bare opplysninger om levendefødte barn i bestående ekteskap. Personregisteret har ikke fullstendige data for fødsler og ekteskap før 1/10 1964. Personregisteret skulle f.eks. kunne gi opplysninger om når første fødsel kommer i forhold til eventuell ekteskapsinngåelse for fødsler etter 1964, men en slik analyse er forholdsvis komplisert og ennå ikke laget. (Se kap. 5.) Folketellingene kan også gi opplysninger om dette, men disse opplysningene er mer usikre.

Informasjon om antall svangerskap og fødsler og avstanden mellom dem er viktig i studiet av sammenhengen mellom gjennomsnittlig avsluttet familiestørrelse og avstanden mellom barna. Dette er de to faktorer som direkte påvirker endringer i de årlige fødselsrater og andre periodemål for fruktbarheten. En bedre forståelse av disse faktorer kan bidra til at det blir laget mer realistiske prognoser for framtidige fødsler.

3.3.2. Differensiell fruktbarhet

Med differensiell fruktbarhet menes forskjeller i fruktbarhetsmønsteret og -nivået mellom de forskjellige grupper i en befolkning. De mest interessante variablene å klassifisere befolkningen etter i denne sammenheng er kvinnens og mannens alder, samlivsform, samlivsvarighet, fødselsparitet, utdanning, yrke, inntekt, oppvekstforhold, bostedsforhold, religiøs holdning og aktivitet o.l.

En del av disse opplysningene kan vi få fra folketellingene, personregisteret eller andre registre, med større eller mindre problemer (se kap. 5), andre kan vi bare få fra en utvalgsundersøkelse.

3.3.3. Fruktbarhetspreferanser

Data om en del av de faktiske fruktbarhetsforhold som er nevnt hittil kan vi få på annen måte, men opplysninger om preferanser, holdninger og normer kan vi bare få fra en intervjuundersøkelse.

a) Ønskede/uønskede svangerskap og fødsler

I de fleste fruktbarhetsundersøkelser blir det spurt om visse tidligere svangerskap var ønskede eller uønskede (f.eks. første eller siste svangerskap). I den danske fruktbarhetsundersøkelsen av 1970 opererte en med fire kategorier for det svangerskap som ledet til første fødsel: "uønsket", "ønsket, men for tidlig", "ønsket, men for sent" og "ønsket, og passende tidspunkt". (Resultatene viser store variasjoner m.h.p. kvinnenens alder, ekteskapelige status m.m.)

Slike data er bl.a. viktige for å fastlegge behovet for preventjonsveiledning i de forskjellige grupper. Videre vil endringer i slike data si noe om hvor effektiv slik veiledning er.

b) Ideelle og forventede barnetall

Det er vanlig i fruktbarhetsundersøkelser å stille spørsmål om ønsket familiestørrelse og hvor mange ekstra barn hver kvinne forventer eller planlegger å få, og når hun forventer å få dem. I noen undersøkelser er det også stilt spørsmål om ønsket barnetall da ekteskapet ble inngått, ideelt antall barn i det hele tatt, ideell familiestørrelse for et par i samme situasjon som ens egen, hvor mange barn en ville ha hvis en kunne få leve sitt liv omigjen, ideell alder og ekteskapsvarighet for første fødsel, ideell avstand mellom fødslene o.l.

Det er som regel stor sammenheng mellom svarene på slike spørsmål, slik at det ikke er nødvendig å stille så mange spørsmål av denne typen.

Opplysninger om forventede eller planlagte fødsler er av verdi når det skal lages befolkningsprognoser, særlig de opplysninger som gjelder intervjupersonenes forventninger for de nærmeste 2-5 år etter intervju-tidspunktet.

Data innsamlet ved spørsmål av denne typen i den amerikanske FU i 1955 ga en forhåndsindikasjon om den fruktbarhetsnedgang som begynte i slutten av 1950-årene, selv om det ikke var mulig å forutsi nøyaktig tidspunkt for og størrelsen av nedgangen (National Center for Health Statistics, 1973).

Data om antall forventede fødsler o.l. kan imidlertid ikke utnyttes direkte til å lage fruktbarhetsprognoser. Bl.a. fordi oppfatningen om hva som er det ideelle har en tendens til å endre seg med alderen. Forbindelsen mellom holdninger og atferd er dessuten diskutabel, se Foss (1974) som diskuterer noen synspunkter i litteraturen.

De forventningene som ble oppgitt i den amerikanske undersøkelsen i 1955 ble siden jamført med den faktiske atferd på grunnlag av en FU i 1960,

og viste god overensstemmelse. Whelpton et al (1966) og Ryder og Westoff (1967) kritiserer imidlertid disse resultatene og mener at data om forventninger er av begrenset verdi for fruktbarhetsprognoser.

c) Kjønnspreferanser

Det vil være interessant å finne ut noe om hvilke ønsker og holdninger folk har til barnas kjønn, både hvilket kjønn første barn helst bør ha, og hvilken kombinasjon av jenter og gutter som anses som best. Da det er forholdsvis stor sannsynlighet (ca. 50 prosent) for at de første barna er av samme kjønn, vil sterke preferanser for å få barn av begge kjønn, kunne føre til at folk får flere barn enn de opprinnelig hadde ønsket seg.

Sammenhengen mellom antall barn og kjønnsfordelingen skulle en også kunne studere ved hjelp av personregisteret. Opplysninger om kjønnspreferanser kan få betydning hvis det blir mulig og alminnelig på forhånd å velge barnas kjønn.

Intervjuundersøkelser i USA har vist at det er sterke preferanser i alle befolkningsgrupper for at første barn skal være gutt, og at dette ønsket er sterkest hos familier med liten utdanning og tradisjonelle kjønnsrolleoppfatninger (Markle, 1974).

3.3.4. Helse

En FU kan gi opplysninger om utbredelsen av sterilitet hos kvinner og eventuelt hos menn, samt variasjoner i fekunditeten. En kan få informasjon om par som ikke kan få eller har problemer med å få barn, og hvor mange av de barnløse ektepar som er ufrivillig barnløse. Slike opplysninger kan være til nytte for medisinsk forskning med sikte på å hjelpe par som ikke kan få barn.

Videre kan en FU gi opplysninger om alder ved første menstruasjon og klimakteriets begynnelse, noe som direkte påvirker lengden av den fødedyktige periode. Dette har betydning for den tid de enkelte kvinner er utsatt for å bli gravide og for prevensjonsbehovet. En kan også få informasjon om regulariteten av menstruasjonsperioden o.l., noe som er viktig for forskning omkring prevensjonsmetoder og reproduksjonsfysiologi.

En FU vil også muligens kunne belyse de helsemessige konsekvenser av forskjellige prevensjonsmetoder, særlig p-pillen og spiralen.

3.3.5. Prevensjonsbruk

Man har en del kunnskap om prevensjonsbruken i Norge fra undersøkelsene til Norsk Forening for Familieplanlegging, Berthold Grünfeld, Sosialistiske

legers forening og Sverre Asmervik (se kapittel 6). Disse undersøkelsene er imidlertid ikke representative for hele landet.

Ellers har man visse opplysninger om prevensjonsbruken fra salgsstatistikken. Denne er ufullstendig, men den kan si noe om nivået og om eventuelle endringer i prevensjonsbruken. Salgsstatistikken sier imidlertid ikke noe om hvem som bruker de forskjellige metoder, hvor ofte de bruker dem, holdningene til dem, hvor godt prevensjonstilbudet er o.l.

Det er viktig å ha kunnskap om utbredelsen av prevensjon bl.a.

- i) for å avgjøre hvor stor del av den uønskede fruktbarheten som skyldes mangelfull prevensjonsbruk,
- ii) for å kunne iverksette tiltak for å bedre prevensjonsbruken.

Kunnskap om prevensjonsbruken i Norge kan også bidra til å forbedre befolkningsprognosene. Hvis en f.eks. får vite at prevensjonsbruken er svært dårlig i visse befolkningsgrupper, vil en kunne si noe om fruktbarhetsutviklingen i slike grupper hvis det blir en bedring av prevensjonsbruken.

Det er behov for bl.a. følgende opplysninger vedrørende prevensjonsbruk:

- a) Endring i prevensjonsbruken over tid for forskjellige aldersgrupper og kohorter.
- b) Forskjeller i prevensjonsbruk i forskjellige befolkningsgrupper (bl.a. fordelt etter ekteskapelig status, bosted, utdanning, yrkesaktivitet og inntekt), og endringer i bruk av metodene.
- c) Sammenhengen mellom prevensjonsbruk og barnetall, spesielt tallet på uønskede eller uplanlagte svangerskap og/eller fødsler.
- d) Holdninger til det å bruke prevensjon.
- e) Holdninger til de forskjellige prevensjonsmetoder - hvilke oppfattes som gode og hvilke som dårlige. Hvilke faktorer er det som er med på å bestemme valg av en metode framfor en annen.
- f) Folks kunnskap om de forskjellige prevensjonsmetoder.
- g) Tilgjengeligheten av prevensjonsmidler for de forskjellige befolkningsgrupper, bl.a. etter deres bosted.

De siste årene har det skjedd en sterk øking i antall steriliseringer, fra 1 300 i 1969 til 4 400 i 1974, da det for første gang var flere menn enn kvinner som fikk innvilget søknad om sterilisering. Det vil derfor være spesielt interessant å undersøke holdningene til sterilisering, både blant kvinner og menn. Sterilisering er nok fortsatt såpass lite utbredt at en utvalgsundersøkelse ikke er egnet til å studere utbredelsen av sterilisering.

Det vil også være interessant å sammenlikne prevensjonsbruken i Norge med våre naboland og andre europeiske land, og forsøke å forklare hvorfor f.eks. p-piller brukes mindre hyppig og spiral mer hyppig i Norge enn i Danmark og Finland.

3.3.6. Seksuell atferd

En FU kan også gi opplysninger om andre sider ved seksuallivet som er av betydning for fruktbarheten. Viktige faktorer her er alder ved første samleie, seksuell aktivitet blant gifte og ikke-gifte, variasjoner i samleiehyppigheten med kvinnens og mannens alder, paritet og ekteskapets varighet, samt eventuelle variasjoner i samleiehyppigheten etter bosted, yrke, utdanning o.l.

Sammen med prevensjonsbruken er variasjoner i den seksuelle aktivitet av betydning for konsepsjonssannsynligheten,¹⁾ og dette kan muligens forklare noe av den variasjon i fruktbarhet vi har i Norge. Et sannsynlig eksempel på dette er forskjellen i fruktbarhet mellom gifte og ikke-gifte.

Variasjoner i den seksuelle atferd kan som nevnt påvirke fruktbarheten. Vi vet imidlertid lite om hvor stor betydning dette har i praksis. En FU kan bidra til å kaste lys over dette, men seksuell atferd er nok et område som bør prioriteres lavt i en eventuell norsk FU, fordi andre områder er viktigere. Dessuten er slike spørsmål av en spesielt intim art, og de kan meget lett forårsake et press i opinionen mot gjennomføringen av en FU.

3.3.7. Abort

Det har skjedd en kraftig øking i antall legale svangerskapsavbrudd i Norge de siste årene, fra ca. 3 400 i 1965 til ca. 15 000 i 1974. Denne økingen har skjedd parallelt med nedgangen i fruktbarhet. Det er grunn til å tro at en del av denne økingen skyldes en overgang fra illegale til legale aborter, men dette kan ikke forklare hele økingen. Vi vet ikke i hvilken grad abortoppgangen skyldes at uønskede svangerskap forekommer hyppigere, at de blir avbrutt hyppigere, eller at provosert abort erstatter andre prevensjonsmetoder. Matthiessen (1975) hevder at en vesentlig del av stigningen i aborttallet i Danmark de siste årene skyldes en mindre effektiv prevensjonsbruk.

Det er behov for opplysninger om de personer som søker om å få foretatt svangerskapsavbrudd, og deres motiver. Slike opplysninger får en trolig best ved å intervjuer kvinner som har søkt om eller fått utført legalt svangerskapsavbrudd. Dette er da også gjort. Både Grünfeld (1973)

1) Se f.eks. Barrett og Marshall (1969).

og Sosialistiske legers forening (Ganes et. al., 1975) har intervjuet kvinner som har søkt om abort. Men ved å intervju abortsøkende kvinner får en liten eller ingen informasjon om illegale aborter, og en får heller ikke vite noe om motivene til de kvinnene som ikke søker om legal abort. For å få slike opplysninger må en gjennomføre en utvalgsundersøkelse som omfatter et utvalg av alle voksne kvinner. Det er ikke foretatt noen undersøkelse som kartlegger aborterfaringene (illegale og spontane) til kvinner som ikke har søkt om abort.

I en rekke land er det stilt spørsmål om spontane og provoserte aborter i utvalgsundersøkelser. Erfaringene med dette er dårlige. Det skjer nokså sikkert en betydelig underrapportering av aborter. Dette gjelder bl.a. den danske fruktbarhetsundersøkelsen i 1970, og Norsk Forening for Familieplanleggings undersøkelse i 1973. I den sistnevnte undersøkelsen gav riktignok pilotundersøkelsen en høy aborthyppighet (10 av de 100 kvinnene), mens hovedundersøkelsen gav svært lave tall (15 av de 1 100 kvinnene). I Ungarn ble det holdt en fruktbarhetsundersøkelse i 1966. Da hadde svangerskapsavbrudd vært lovlig i flere år. Likevel gav intervjuundersøkelsen et tall på legale aborter som bare tilsvarer halvparten av antall registrerte aborter.

Det vil derfor trolig være forholdsvis lite å hente ved å inkludere spørsmål om provoserte aborter i en norsk fruktbarhetsundersøkelse¹⁾.

En annen grunn til at spørsmål om abort kan sløyfes, er at vi som nevnt har en del opplysninger om abortsøkende kvinner i Norge. De intervjuundersøkelsene som er foretatt gjelder imidlertid stort sett bare kvinner bosatt i Oslo-området, og de er derfor ikke representative for hele landet.

Oslo skiller seg ut fra resten av landet også når det gjelder fruktbarhet og aborter. F.eks. var det 42 aborter pr. 100 fødsler i aldrene 15-44 år i Oslo i 1974, mot 15 i Sogn og Fjordane. Også innen Oslo var det store variasjoner, fra 78 i sone I (Sentrum) til 24 i Sone VI (Nordstrand).

Det medisinske fødselsregister i Bergen har for 1967 og senere data om alle fostre uten liv etter 16 ukers svangerskap (dvs. spontanaborter, provoserte aborter og dødfødsler). Dette gir opplysninger om alle dødfødsler og en god del av de spontanaborter som forekommer. Opplysninger om spontanaborter og illegale aborter før 16. uke får en ingen systematiske opplysninger om.

1) Det finnes imidlertid en spesiell spørreteknikk (randomized response technique) som kan brukes ved slike spørsmål, se avsnitt 4.7.

Fra fylkeslegene får Helsedirektoratet og Byrådet hvert år opplysninger om antall kvinner som har søkt om, fått innvilget og fått utført svangerskapsavbrudd, fordelt etter ekteskapelig status, bostedsfylke og behandlingsfylke. En får ikke opplysninger om et viktig demografisk kjennemerke som kvinnens alder. Grünfeld (1973) gir data om antall legale aborter etter kvinnes alder for fem fylker for årene 1966, 1970 og 1971. Disse opplysningene fikk han direkte fra fylkeslegenes utskrifter fra abortprotokollene. Disse protokollene inneholder også mange andre opplysninger, bl.a. om antall tidligere aborter, men ikke om disse er spontane eller provoserte.

Antall provoserte svangerskapsavbrudd er etter hvert blitt så stort at de krever en fyldigere statistisk bearbeiding,¹⁾ publisering og analyse, men til dette trenger en flere opplysninger enn en nå får. Fylkeslegene burde sende inn data også om kvinnes alder, tidligere fødsler, tidligere spontane aborter og tidligere provoserte aborter. Det ville også være av stor verdi om en kunne få opplysninger om bakgrunnsvariable som kvinnes utdanning, yrke og inntekt.

Folks syn på abortinngrep og abortlovgivningen er kartlagt ved flere meningsmålinger. Se kapittel 5.5. Disse meningsmålingene viser hvordan holdningene varierer med kjønn, alder, inntekt, utdanning og politisk sympati. Men de sier selvsagt ikke noe om kjennetegnene til de personer som har fått utført abort, eller som kan tenkes å ville søke om dette.

3.3.8. Nuptialitet²⁾

Giftermålsalderen i Norge har som nevnt sunket i etterkrigstiden, men denne nedgangen ser nå ut til å ha stoppet opp. Samtidig har skilsmisse- og separasjonshyppigheten økt sterkt. Vi vet lite om årsakene til slike endringer.

En fruktbarhetsundersøkelse kan gi opplysninger om følgende forhold av betydning for nuptialiteten:

a) Komplette ekteskaphistorie. Vi kan ikke få komplette opplysninger om dette fra folketellingene eller personregisteret, se kapittel 5. En FU kan også gi informasjon om hvor vanlig det er at par flytter fra hverandre uten å ta ut separasjon eller skilsmisse, og at separerte flytter sammen igjen uten å melde fra om dette.

1) Se Matthiessen (1974).

2) Begrepet nuptialitet omfatter inngåelse og oppløsning av seksuelle forhold, som inkluderer ekteskap, samliv uten vigsel, separasjon, skilsmisse o.l. (Grebenik og Hill, 1974).

- b) Utbredelsen av samliv uten vigsel. Dette vil bli behandlet i avsnitt 3.3.9.
- c) Motivene for at mange ekteskap og ekteskapsliknende forhold går i oppløsning.
- d) Motivene for at mange mennesker ikke inngår varige samlivsforhold i det hele tatt, eller gjør dette forholdsvis seint. Dette kan få store konsekvenser for fruktbarheten.

Ved siden av å ha demografisk interesse i seg selv, kan nuptialitetsstudier være av betydning for bl.a. befolkningsstatistikk, befolkningsprognoser og familierett. Disse formålene kommenteres nærmere i neste avsnitt.

3.3.9. Samliv uten vigsel

De siste årene har det utviklet seg en livsstil som også har medført at nye former for samliv avløser det tradisjonelle ekteskap. I våre naboland har dette fått et slikt omfang at det har en klar betydning for befolkningsutviklingen. Vi vet imidlertid lite om hvor utbredt dette er i Norge. Men undersøkelsen til Norsk Forening for Familieplanlegging (se avsnitt 6.1.3) gir en indikasjon om at fenomenet er forholdsvis hyppig også her i Norge, særlig blant yngre personer, men også blant noe eldre kvinner. Informasjon om utbredelsen av de ulike samlivsformer er av betydning for å forklare fruktbarhetsforskjeller og for å forbedre befolkningsprognosene, men har også interesse i seg selv. Bl.a. er det stor interesse for rettsforholdene omkring samliv uten vigsel, se avsnitt c nedenfor.

Kartlegging av samlivsformer er viktige formål med de danske og belgiske fruktbarhetsundersøkelsene. Se kap. 7 og Cliquet et. al. (1972) og Cliquet (1974). I Sverige er en slik kartlegging foretatt gjennom Hushållsbudgetundersøkningen 1969 og Familieundersøkningen 1970 (SOU 1972: 41, side 355).

Den danske ekteskapsundersøkelsen av 500 kvinner i 1973 viser bl.a. at 27 prosent av ugifte mellom 18 og 50 år, og 34 prosent av dem som ble skilt i 1972, bodde sammen med en venn (eller venninne) (Koch-Nielsen, 1974). Resultatene viser videre at om lag 40 prosent av de som bodde sammen uten å være formelt gifte oppfatter samlivet som et prøveekteskap, at om lag 25 prosent er motstandere av ekteskapet og at 13 prosent angir økonomiske grunner for ikke å gifte seg. Halvparten av de samboende ugifte har bodd sammen i høyst 1 år og 4 måneder, og om lag 15 prosent av de ugifte og 76 prosent av de tidligere gifte samboende har barn.

En FU kan ikke bare kartlegge utbredelsen av uregistrerte samlivsformer, men også si noe om motivene for å velge samliv uten vigsel istedenfor ekteskap. Hvilken rolle spiller det f.eks. at det er blitt lettere å kontrollere fruktbarheten? Hvor viktig er skatteregler og den økonomiske støtten til enslige mødre?

Enkelte har uttrykt skepsis til påliteligheten av svar på spørsmål om samliv uten vigsel, og minner om de såkalte "dyneløfterkampanjer" for å avsløre utgifte kvinner som bor sammen med barnets far og samtidig mottar morstrygd. Slike spørsmål kan muligens skape økt frafall og andre uønskede konsekvenser for undersøkelsen. I Danmark hadde man imidlertid så sent som i 1973 ingen problemer med spørsmål av denne typen.

Opplysninger om samlivsformer kan vi også få ved å stille tilleggs-spørsmål i andre undersøkelser, f.eks. arbeidskraftundersøkelsene eller helseundersøkelsen. De som arbeider med AKU-skjemaene har inntrykk av at antall samboende som ikke er gifte har økt betraktelig, på grunnlag av opplysninger om antall personer i leiligheten, antall barn under 16 år og alder på yngste barn (opplysninger fra Nini H. Gleditsch).

Nedenfor skal vi peke på de viktigste grunnene til at det er behov for data om samlivsformer.

a) Statistiske formål

Offisiell befolkningsstatistikk basert på administrative data for folkemengden etter formell ekteskapeleg status, er av liten praktisk verdi hvis et stort antall personer lever sammen uten å være formelt gift med hverandre. Tilsvarende vil økende tendens til at personer som er registrert som gifte flytter fra hverandre uten å ta ut separasjon eller skilsmisse, og at formelt separerte flytter sammen igjen uten å melde fra om dette, føre til at den offisielle statistikk blir feilaktig og av mindre praktisk betydning.

Slike forhold kan vi ikke få dekket ved den løpende befolkningsregistrering, og heller ikke ved de folketellinger vi har hatt til nå. En utvalgsundersøkelse som gir opplysninger om hvor utbredt de forskjellige samlivsformer er, kan hjelpe oss i vurderingen av hvor pålitelig den offisielle befolkningsstatistikk er. I Danmark skal fruktbarhetsundersøkelsen av 1975 brukes til å forbedre befolkningsstatistikken, men vi har ikke fått opplysninger om hvordan dette er tenkt gjort.

b) Befolkningsprognoser

(i) Fruktbarhet

Gifte kvinner har vanligvis langt høyere fruktbarhet enn ikke-gifte kvinner. Fordelingen av kvinnene på ekteskadelig status er derfor av stor betydning for hvor mange barn som blir født. Vi skulle derfor kunne få forbedret befolkningsframskrivingene ved å regne med fruktbarhet etter ekteskadelig status. Men en slik sivilstandsspesifikk framskriving vil være av liten verdi hvis det er svært vanlig at par bor sammen uten å være formelt gift. Nå er det grunn til å tro at ugifte sammenboende par stort sett får færre barn enn gifte sammenboende par, og at mange trolig gifter seg når de får barn. Men dette vet vi som sagt lite om. For å få opplysninger om fruktbarheten til ikke-gifte par, må det gjennomføres en utvalgsundersøkelse.

(ii) Fordeling etter ekteskadelig status

For mange formål (bl.a. for boligbehovet) er det av stor betydning å ha prognoser for antall personer fordelt etter ekteskadelig status. I Norge er det bare en gang publisert en offisiell befolkningsframskriving med fordeling av kvinner etter ekteskadelig status (NOS A 468, 1971). Av forskjellige grunner gav dette svært dårlige resultater, blant annet var behandlingen av de separerte problematisk (Brunborg, 1973).

For de fleste formål er det imidlertid av større interesse å vite hvor mange som faktisk bor sammen, enn hvor mange som formelt er ugift, gift, separert, skilt og enker/enkemenn. En burde derfor kanskje regne med kategoriene "gifte sammenboende", "ikke gifte sammenboende" og "enslige" i befolkningsframskrivninger o.l.

c) Familierett

Høsten 1971 nedsatte Regjeringen et ekteskapslovutvalg med høyesterettsdommer Lilly Bølviken som formann. Utvalget skal vurdere om det bør gis lovregler for samliv uten vigsel. Dette er som kjent gjort i Sverige. Utvalget har følt det som en vanskelighet at man vet så lite om ekteskapsliknende samlivsforhold. "Før vi har skikkelige data om samliv uten vigsel, kommer vi ikke videre i dette arbeidet", uttaler Lilly Bølviken (Forbruker-rapporten nr. 3, 1975).

Universitetslektor Kirsti Bull ved Institutt for Privatrett og Fri Rettshjelp for Kvinner er anmodet av utvalget om å gi en utredning vedrørende rettsspørsmål omkring samliv uten vigsel. Hun har ved flere anledninger henvendt seg til Byrået og bedt om at Byrået foretar en undersøkelse av samliv uten vigsel i Norge (se brev av 29. januar, 6. februar og 9. desember 1974 og Byråets svar av 4. mars 1974).

Det er særlig behov for data om hvor vanlig det er med slike samlivsforhold, hvor lenge de varer, hvilke aldersgrupper det først og fremst gjelder, barnetallet i slike forhold, om makene har vært gift før, samt de samboendes alder, inntekt, utdanning o.l.

Det er særlig sosialt svakere stilte kvinner som har problemer i forbindelse med samliv uten vigsel og som har behov for rettsbeskyttelse, f.eks. hvis samlivet oppløses.

Mangelen på kunnskap om de faktiske forhold omkring samliv uten vigsel hindrer dessuten en vitenskapelig bearbeidelse av familierettsstoffet.

3.3.10. Fruktbarhet og flyttinger¹⁾

Det er som kjent store regionale forskjeller i fruktbarhetsnivået og mønsteret i Norge. Disse forskjellene påvirkes trolig av at folk flytter, men vi vet ikke hva som skjer med folks fruktbarhet i forbindelse med flytting. Det er rimelig å tro at fruktbarheten i noen grad endres når folk bosetter seg i nye omgivelser, men takten i endringen er ukjent. Andre teorier går ut på at det eksisterer den samme seleksjonsmekanisme både i flytting og fruktbarhet. Denne seleksjonen skal virke slik at kvinner med utdannings- og yrkesambisjoner bosatt i spredtbygde strøk vil sørge for å få et lite antall barn, og de vil også ha en stor sannsynlighet for å flytte til sentrale områder (med lav fruktbarhet) for der å realisere sine yrkesplaner.

En FU vil kunne kaste lys over en slik problemstilling om spørsmålene struktureres på den riktige måten. Kunnskap om flyttinger og fruktbarhet har stor vitenskapelig interesse, og vil dessuten kunne bidra til å forbedre de regionale befolkningsprognosene.

3.3.11. Kvinners utdanning og yrkesaktivitet

Gifte kvinner med høy utdanning og yrkesaktive kvinner har gjennomgående færre barn enn yrkespassive og lavt utdannede kvinner, viser folketellingene (Lettenstrøm, 1965). Vi vet ikke i hvilken grad dette skyldes at yrkesaktive kvinner er mindre motivert for å få barn, og i hvilken grad det skyldes at barn er en hindring for yrkesaktivitet. Arbeidskraftundersøkelsene er en indikasjon på at den kvinnelige yrkesaktiviteten påvirkes av antall hjemmeværende barn og mulighetene for pass av barna (Ljones, 1973).

Vi vet heller ikke hvordan utdanning virker på ønskene om barn, og hvilket behov kvinnene har for å nyttiggjøre seg sin utdanning også utenfor hjemmet. En FU kan bidra til å kaste lys over disse og liknende problemstillinger, som er sentrale ved den danske FU som gjennomføres i april i år.

1) Dette avsnittet bygger på samtale med Lars Østby.

En FU kan gi opplysninger om kvinnes inntekt av arbeid og de utgifter som er direkte forbundet med dette, samt hennes problemer med og motiver for å være yrkesaktiv. Videre kan en få vite noe om bakgrunnen for at mange gifte kvinner ikke har inntektsgivende arbeid. Hvor stor rolle spiller f.eks. daginstitusjoner for barn for den kvinnelige yrkesaktiviteten? Hvor mange daghjemsplasser o.l. pr. barn og kvinne er det behov for?

En FU kan også brukes til å undersøke befruktningsmønsteret i familien når det gjelder antall fødsler og tidspunktet for dem, om kvinnen er yrkesaktiv o.l.

Endelig kan det tenkes at en FU kan utnyttes i en generell kartlegging og beskrivelse av kvinnes situasjon i dagens Norge, og hva som er med på å bestemme kjønnsrollemønsteret og det som mange oppfatter som kjønnsdiskriminering.

Også arbeidskraftundersøkelsene kan kaste lys over noen av de problemstillinger som er nevnt her, men AKU kan ikke stille så mange og så detaljerte spørsmål som en FU. Fordelen ved AKU er at den omfatter et stort antall personer (ca. 10 000) og at den gjentas fire ganger i året.

4. SPESIELLE PROBLEMER VED FRUKTBARHETSUNDERSØKELSER

I diskusjonen om vi bør ha en FU i Norge, får en ofte inntrykk av at en FU er en svært spesiell og problematisk undersøkelse. En tenker da særlig på spørsmålenes intime karakter. For å avgjøre i hvilken grad slike synspunkter har noe for seg, er det særlig viktig å studere erfaringene fra liknende undersøkelser foretatt i Norge og andre land. I kapitlene 6-9 er det nevnt en del slike erfaringer. Se spesielt avsnitt 7.3 som oppsummerer de danske erfaringene.

I dette kapitlet skal vi kort diskutere noen av de aspekter ved fruktbarhetsundersøkelser som synes vanskelige. Som nevnt i innledningen ble det ikke anledning til å skrive et grundig kapittel om svakheter og problemer ved fruktbarhetsundersøkelser. Det kan diskuteres i hvilken grad svar på spørsmål om forhold vedrørende fruktbarhet vil gi gyldig uttrykk for de egenskaper en har ment å måle, og om svarene er pålitelige. Spesielt burde verdien av hypotetiske spørsmål som "ønsket antall Barn" o.l. vært drøftet. Dette er såvidt berørt i avsnittene 3.2.2 og 3.3.3.

Det har heller ikke blitt anledning til å gå nøye inn på intervju-tekniske problemer, der forfatteren av dette notat har svært lite erfaring. Det vises i steden til publikasjoner fra Byråets Intervjukontor, bl.a. Thomsen (1971a og b).

For en velskrevet og interessant kritikk av fruktbarhetsundersøkelser vises det til Ryder (1973). ECE (1974b) gir en god oversikt over erfaringer med fruktbarhetsundersøkelser i Europa omkring 1970. Publikasjonene om de amerikanske fruktbarhetsundersøkelsene gir en mengde informasjon om metode-spørsmål og resultater, se f.eks. referansene til Ryder (1973). Det vises også til publikasjonene fra World Fertility Survey, særlig serien Occasional Papers.

4.1. Undersøkelsens omfang

Det synes å være en allmenn erfaring at fruktbarhetsundersøkelser ikke bør lages for kompliserte. Dette gjelder f.eks. både Danmark og USA. Et av hovedpoengene i Ryders kritikk er at de forsøker å gjøre for mange ting på en gang (Ryder 1973):

- a) dels søker de å beskrive og forklare, og dels å forutsi og gi råd om hva som bør gjøres,
- b) de tar sikte på svært forskjellig bruk:
 - i) nasjonale tall med sikte på journalister og politikere,
 - ii) biometriske tabeller, og
 - iii) testing av sosiologiske og økonomiske hypoteser,

- c) hver undersøkelse utformes som om den skulle være den siste og eneste sjanse til å oppfylle alle målsettinger,
- d) det har tatt svært lang tid å gjøre ferdig hver FU,
- e) de undersøker for mange områder på en gang.

Han håper at det etter hvert blir laget egne undersøkelser for hvert enkelt formål. Det samme gjør professor P.C. Matthiessen i Danmark, se kapittel 7.

Det bør legges til at Normann B. Ryder har vært med på å legge opp og gjennomføre de amerikanske undersøkelsene og WFS, som har tatt hensyn til kritikken hans.

4.2. Utvalgets størrelse

WFS' prosjektgruppe i London har arbeidet en del med hvor store utvalg som trenges, men har ikke greidd å komme fram til generelle retningslinjer. Likevel mener prosjektdirektøren Sir Maurice Kendall at utvalget må være på minst 2 000 - 2 500 personer og i gjennomsnitt trolig om lag 5 000. Etter hans mening er til og med 3 000 personer et lite utvalg. (Opplysninger fra direktør Bjerve.)

I fruktbarhetsundersøkelsene i Europa omkring 1970 varierte utvalgsstørrelsen fra ca. 2 500 personer i Finland til 18 100 i Polen. I den danske FU i april 1975 vil om lag 6 000 kvinner bli intervjuet. I de undersøkelser som vil bli holdt i USA hvert annet år vil om lag 10 000 kvinner bli intervjuet. En del av disse kvinnene vil bli intervjuet flere ganger med noen års mellomrom (panelundersøkelse).

Utvalget bør være noe større i en FU enn i de fleste andre utvalgsundersøkelser. I Norge bør det trolig være på minst 3 000 personer, men dette er ikke analysert. Størrelsen vil selvsagt være avhengig av hvor detaljerte opplysninger og analyser en ønsker, og arten av spørsmålene.

4.3. Utvalgets sammensetning

Sammensetningen av utvalget er avhengig av hvilke formål undersøkelsen skal tjene. Det er ikke mulig å ta hensyn til alle formålene samtidig ved valg av intervjupersoner. Dette gjelder både kjønn, alder og ekteskapelig status.

4.3.1. Kjønn

De fleste fruktbarhetsundersøkelser konsentrerer seg om kvinner. I Danmark i 1970 og Finland i 1971 ble også en del ektemenn intervjuet. Det vil være interessant å også belyse mennenes barnetall, prevensjonsbruk og atferd og holdninger når det gjelder fruktbarhet. Mennene er opplagt viktige i denne sammenheng, men de neglisjeres som regel. Deres betydning for fruktbarheten vil trolig øke etter hvert som det blir større likestilling mellom kvinner og menn, og det blir bedre kjennskap til og en mer bevisst holdning til familieplanlegging. En bør derfor inkludere en del ektemenn i en norsk FU, og helst også en del ugifte menn.

4.3.2. Alder

Det er vanligvis kvinner i de fødedyktige aldre, dvs. 15-49 år som intervjues. I noen undersøkelser, bl.a. den danske i 1970, er kvinnene i visse aldersgrupper overrepresentert, f.eks. kvinner i de mest fruktbare aldre.

Ryder (1973) peker på det at en FU skal tjene flere formål bl.a. fører til at det fokuseres på forskjellige aldersgrupper:

- a) unge kvinner, for å spå om framtida,
- b) kvinner i de mest fruktbare aldre, for å evaluere familieplanleggingsprogrammer,
- c) eldre kvinner, for å forstå hva som har skjedd.

Hvilke aldersgrupper vi skal konsentrere oss om i en eventuell norsk FU vil som sagt være avhengig av formålet. Men hovedvekten bør nok legges på kvinner i begynnelsen av sin fødedyktige periode, for at vi skal kunne si noe om hva som nylig har skjedd og hva som muligens vil komme til å skje.

4.3.3. Ekteskapelig status

I de aller fleste fruktbarhetsundersøkelser har utvalget bare bestått av gifte eller tidligere gifte personer, men i noen er det også intervjuet ugifte kvinner, bl.a. i Danmark i 1970. Grunnen til at en har konsentrert seg om gifte kvinner, er dels at en har vært engstelig for å stille spørsmål om seksuelle forhold til ugifte personer og dels at det vanligvis er fruktbarheten blant gifte personer som er av størst betydning.

Fruktbarheten blant ugifte personer spiller en større og større rolle i Norge, og derfor bør det også intervjues en del ugifte kvinner i

en eventuell FU. En bør også overveie å intervjuer ugifte menn. Erfaringene fra undersøkelsene i Danmark og Østfold/Trøndelag viser at det ikke er spesielle problemer forbundet med å intervjuer ugifte personer.

4.4. Intime spørsmål

En av de viktigste grunnene til at mange er skeptiske til om det bør holdes en FU i Norge, er spørsmålenes art. De vil måtte berøre svært private og intime forhold. Erfaringene til beslektede undersøkelser i Norge (kap. 6) og andre land (kap. 7-9), viser imidlertid at slike spørsmål har skapt få problemer. Ett unntak fra dette er, som nevnt i avsnitt 3.3.7, abortspørsmål som gir underrapportering. En spesiell metode som kan gi bedre svar på slike spørsmål er beskrevet i avsnitt 4.7.

Flere fruktbarhetsundersøkelser viser at mange reagerer positivt på å bli intervjuet om seksuelle og liknende forhold, forhold som de kanskje aldri får snakket med noen om ellers.

Erfaringer fra både Sverige og USA viser faktisk at det er spørsmål om inntektsforhold som er blant de vanskeligste å få svar på.

Den økende skepsis og motstand mot spørsmål som berører personlige forhold i det hele tatt, kan kanskje skape større problemer enn at de berører seksuelle forhold. Denne motstanden kan både føre til at folk nekter å la seg intervjuer og at det oppstår offentlig debatt og kritikk av undersøkelsen. Reaksjonene på den svenske levestandardundersøkelsen (avsnitt 9.2) kan tas som en advarsel om at det også i Norge kan oppstå negative reaksjoner på spørsmål som er av privat art. Det bør tas hensyn til dette ved planlegging og gjennomføring av en eventuell norsk FU.

4.5. Frafall

Frafall av intervjuerpersoner er alltid problematisk i utvalgsundersøkelser, fordi det er rimelig å regne med at disse personene avviker fra de intervjuede på mange viktige punkter. Frafall kan inndeles i personer som ikke har fått kontakt med, og personer som har nektet å la seg intervjuer.

Frafallet i fruktbarhetsundersøkelser synes ikke å være vesentlig større enn i andre utvalgsundersøkelser. Men vi vet lite om egenskapene til de personene som ikke ble intervjuet. Det er f.eks. grunn til å tro at det er et visst samsvar mellom folks seksuelle atferd og holdninger, og deres holdning til å la seg intervjuer om slike spørsmål.

I noen fruktbarhetsundersøkelser er frafallet til og med svært lite, ca. 12 prosent i Østfold/Trøndelag i 1973, 8 prosent i Finland i 1971 og

ca. 15 prosent i Danmark i 1970. I de andre europeiske undersøkelsene omkring 1970 varierer ikke-kontakt fra 1 til 27 prosent, og antall nekttere fra 1 til 11 prosent. Bare få personer unnlot å svare på enkeltspørsmål i disse undersøkelsene. De spørsmål som flest unnlot å svare på var spørsmål om antall provoserte aborter og ønsket antall barn ved ekteskapets inngåelse. Årsaken til at det sistnevnte spørsmålet ble dårlig besvart skyldes trolig ikke dets intimitet, men erindringssvikt eller at intervjupersonene ikke hadde noen klar oppfatning om dette da de giftet seg.

4.6. Intervjuere

Det er flere problemer når det gjelder hva slags intervjuere som skal brukes i en FU: om en uten vansker kan intervjes av personer med motsatt kjønn, om de bør være profesjonelle intervjuere eller engasjert spesielt for FU (f.eks. helsepersonell eller lærere), og deres tilknytning til lokalsamfunnet.

I de fruktbarhetsundersøkelser som er foretatt er det enten brukt erfarne intervjuere, eller personer som er tilknyttet helsesektoren eller liknende. Erfaringene med bruk av helsesøstre i Finland og medisinerstudenter i Østfold/Trøndelag er gode. På den annen side har ikke bruken av Socialforskningsinstituttets intervjustab i Danmark skapt spesielle problemer. Riktignok er frafallet i Danmark i 1970 noe større enn i Norge og Finland, men dette kan skyldes andre årsaker.

I de fleste undersøkelser er det bare benyttet kvinnelige intervjuere, men i noen er det også brukt menn, uten at dette ser ut til å ha påvirket resultatene. I undersøkelsen til Norsk Forening for Familieplanlegging i 1973 var imidlertid de mannlige intervjuerne medisinerstudenter.

ECE (1974b) hevder at det med de tilgjengelige data ikke er mulig å foreta en skikkelig sammenliknende analyse av kvaliteten av data innhentet ved forskjellig type intervjuere.

Det har vært hevdet at Byråets intervjuere ikke kan brukes i en FU, og spesielt ikke de mannlige. Intervjustabens leder, Nini H. Gleditsch, har diskutert en eventuell FU med intervjuerne, og ikke fått noen negative reaksjoner. Hovedproblemet ved bruken av Byråets intervjuere er at de fleste av dem er godt kjent i lokalmiljøet og at de f.eks. risikerer å måtte intervju naboer om forholdsvis intime og private spørsmål. Dette problemet kan til en viss grad løses ved at intervjuerne bytter intervjuområder, men dette vil bli dyrere og by på mange praktiske problemer.

Spørsmålet om Byråets intervjuere kan brukes må vurderes ut fra hensynet til frafall, omkostninger og opplæring. Ulempen ved bruk av personer tilknyttet helsesektoren, er at de vil trenge mer opplæring og at reisekostnadene vil bli større.

Viktigere enn personenes kjønn, yrke og intervjuerfaring, er trolig deres interesse for og velvilje overfor undersøkelsen. Det bør derfor legges stor vekt på å informere intervjuerne om formålet med en FU, og hvorfor det er viktig å få svar på de forskjellige spørsmålene.

4.7. Metode for tilfeldige svar

Det er utviklet en spesiell spørreteknikk for spørsmål av svært intim art, hvor intervjupersonen ikke ønsker at intervjueren skal få vite svaret. Denne metoden kalles "randomized response technique" og vil bli brukt i fruktbarhetsundersøkelsene til National Center for Health Statistics i USA. Metoden er tidligere prøvd med hell i USA på spørsmål om fødsler utenfor ekteskap, se Abul-Ela et.al. (1967) og Horvitz et.al. (1967). Metoden er ikke brukt i Norge.

Denne metoden går ut på at intervjupersonen velger mellom to spørsmål ved f.eks. å kaste en mynt, uten å la intervjueren få vite hvilket spørsmål som besvares. Begge spørsmål har samme svaralternativer, ja og nei. Spørsmålene kan f.eks. være "Har De fått utført abort?" og "Ble Deres mor født i april?" Hvis utfallet av myntkastet er f.eks. kron, skal det første spørsmålet besvares, ellers det andre.

Sannsynligheten for å få kron er kjent (50 prosent), og det er også sannsynligheten for at intervjupersonen skal svare på det "uskyldige" spørsmålet. På bakgrunn av disse kjente sannsynlighetsfordelingene kan en beregne hvor stor andel av de intervjuede kvinner som har fått utført abort.

Denne spørremetoden kan imidlertid bare gi opplysninger om aborthyppigheter o.l. i forholdsvis store undergrupper av kvinner.

Et problem med bruken av metoden vil være å forklare den til intervjuerne og intervjupersonene.

5. ANDRE DATAKILDER¹⁾

Det har vært framholdt at Norge har så rikelig med statistiske data at det ikke er nødvendig å holde en særskilt fruktbarhetsundersøkelse. Vi har riktignok store datamengder av god kvalitet, men mye av dette materialet er ikke bearbeidet og analysert. Det kan derfor være et spørsmål om det ikke vil være mer å vinne ved å analysere eksisterende data, enn å samle inn nye data. Til dette kan det innvendes at for det første er det en hel del opplysninger som vi bare kan få ved en FU, og for det andre er det ofte komplisert og svært ressurskrevende å bearbeide data som er innsamlet for andre formål.

Man hadde tidligere en nokså sterk tro på de analysemuligheter et arkivstatistisk system ville innebære. (Se f.eks. Aukrust og Nordbotten, 1970). Det har imidlertid vist seg at det er komplisert, tidkrevende og kostbart å utnytte dette materialet fullt ut. Dette skyldes dels dårlig tilgang på kvalifisert personale og tekniske problemer, og dels at det under oppbyggingen er tatt mer hensyn til registrerings- enn til analyseformål.

Den viktigste svakheten ved det arkivstatistiske system når det gjelder fruktbarhetsstudier, er imidlertid ikke at det er komplisert å utnytte, men at det inneholder forholdsvis lite av relevante data. Det er en rekke opplysninger en bare kan få ved en intervjuundersøkelse, spesielt om prevensjonsbruk, fruktbarhetspreferanser og samliv uten vigsel.

Fordelen med en FU er at den for mange formål kan gjøres direkte målrettet. Dessuten kan det for noen formål være billigere og enklere å gjennomføre en FU enn å utnytte arkivstatistiske opplysninger. Dette gjelder en del av svangerskaphistorien (3.3.1) og differensiell fruktbarhet (3.3.2).

I dette kapitlet skal vi se på hvilke andre datakilder enn en FU som finnes.

5.1. Folketellinger

Data om barnetallet i bestående ekteskap er innsamlet i alle folketellinger siden 1920 (Lettenstrøm, 1965). I Folke- og bolig tellingen 1970 ble de gifte kvinnene i tillegg til "tallet på levendefødte barn i nåværende ekteskap", også bedt om å oppgi fødselsåret for disse. Barnetallet

1) Opplysningene i dette kapitlet bygger bl.a. på samtaler med en lang rekke personer i Byrået.

skulle inkludere eventuelle adoptivbarn, men ikke barn fra tidligere ekteskap.

Folketellingene gir altså ikke korrekte data for den biologiske fruktbarheten til gifte kvinner, og gir dessuten ingen opplysninger om fruktbarheten til ugifte og tidligere gifte kvinner.

Folketellingsdata er derfor av begrenset verdi ved fruktbarhetsanalyser. Til mange slike analyser (men ikke alle) egner det sentrale personregister seg bedre, se avsnitt 5.2.1.

Fordelen ved folketellingsdata framfor data fra personregisteret, er at de kan brukes til å beregne barnetallet i bestående ekteskap etter sosio-økonomiske kjennemerker som kvinnens og ektemannens yrkesaktivitet, næring, utdanning, boforhold og bosted. Men det er forholdsvis få slike bakgrunnsvariable en får opplysninger om i folketellinger. Det er f.eks. aldri stilt spørsmål til tellingsobjektene om en viktig variabel som inntekt i norske folketellinger.

En annen svakhet ved folketellingene er at de bare holdes hvert tiende år, noe som gjør det vanskelig å studere tidsutviklingen, og særlig det som har skjedd de siste årene. Dessuten tar det lang tid å bearbeide en folketelling, slik at resultatene ofte er uaktuelle når de foreligger.

Slike faktorer reduserer verdien av folketellingen i 1970, da det etter 1970 har skjedd store endringer i fruktbarhet m.m. Dessuten er Folketellingen 1970 ennå ikke ferdig bearbeidet, slik at den ikke har kunnet brukes til å kaste lys over utviklingen i 1960-årene.

Heller ikke en enkelt FU er velegnet til å foreta tidsstudier. For mange formål vil en FU ha størst verdi hvis den gjentas med noen års mellomrom.

5.2. Utnytting av registeropplysninger

5.2.1. Personregisteret

Det sentrale personregister ble opprettet den 1/10 1964. Det inneholder bl.a. data om alle fødsler, dødsfall, flyttinger og endring av ekteskapsstatus etter dette tidspunkt. For alle personer født etter 1/10 1964 har man opplysninger om fødselsdato, kjønn, adresse, ekteskapsstatus, morens personnummer, farens personnummer (der dette er oppgitt), dødsdato og familienummer.

Personregisteret gir altså ikke retrospektive opplysninger for mer enn ti år tilbake. Men det har nå eksistert så lenge at det skulle være mulig å bruke det til å lage kohortanalyser o.l. av fruktbarheten. F.eks. vil kvinner som fikk sitt første barn i 20-årsalderen i 1965 i dag være nesten ferdige med sin fødedyktige periode. En skulle derfor kunne bruke personregisteret til å studere familieoppbyggingsmønsteret til kvinner som i dag er under ca. 30 år. Dette er imidlertid forholdsvis komplisert, slik personregisteret i dag er organisert.

Personregisteret gir f.eks. ingen direkte opplysninger om hvor mange barn de enkelte kvinner (og menn) har fått, og hvor mange enslige mødre det finnes i Norge. Slik statistikk kan lages på grunnlag av de data en i dag har, men det vil som sagt være et forholdsvis omfattende arbeid å gjøre dette.

Personregisteret gir - i motsetning til folketellingene - også opplysninger om fruktbarheten til ikke-gifte kvinner, og altså ikke bare om barnetallet i bestående ekteskap. Hittil er fruktbarheten for gifte og ikke-gifte beregnet for årene 1968-1971, mens årene 1965-1967 mangler. Man har ikke fått beregnet fruktbarheten for ugifte og tidligere gifte kvinner separat, da fødselsmeldingene bare opplyser om barnet er født i eller utenfor ekteskap. Det skulle imidlertid være mulig å gjøre dette på grunnlag av opplysninger i personregisteret, eller fra det medisinske fødselsregister.

Byrået er nå nettopp ferdig med å påføre morens og farens fødselsnummer for alle personer født etter 1955 (og i en del tilfelle etter 1953), men ikke foreldrenes ekteskapelige status. Byrået har fødselsmeldinger (dvs. lister fra prestene) tilbake til 1940, men det vil være svært ressurskrevende å gå gjennom dette materialet.

Byrået er nå snart ferdig med å opprette et familienummersystem. Dette bygger på de personer som bodde sammen ved folketellingen i 1970. En regner med fem familietyper: far, mor og barn - far og mor uten barn - mor og barn - far og barn - enslige. Dette familienummeret skulle kunne brukes til å studere familiestørrelsen og til å foreta andre kombinasjoner enn mellom mor og barn, f.eks. til å finne familiestørrelse etter farens alder. Dette familiebegrepet omfatter imidlertid ikke barn som har flyttet hjemmefra. Det er derfor ikke det best egnede for demografiske analyser.

Hvis en ønsker å studere fruktbarhetshistorien til kvinner som i dag er ferdige med sin fødedyktige periode, vil det sannsynligvis være enklere og billigere å foreta en fruktbarhetsundersøkelse, enn å utnytte eksisterende data.

Personregisteret inneholder som nevnt bare ren-demografiske data. En kan derfor ikke ved hjelp av personregisteret alene studere hvordan fruktbarheten varierer med forskjellige sosiale og økonomiske kjennemerker. Men ved å kombinere personregisteret med folketellingsdata, andre registre og utvalgsundersøkelser, kan en lage slike analyser. Dette kommer vi tilbake til i avsnittene 5.2.5 og 5.3 nedenfor.

Personregisteret kan utvilsomt utnyttes bedre til å lage fruktbarhetsanalyser enn det er gjort hittil. Dette er i stor grad et spørsmål om ressurser. Men en del viktige opplysninger vil en bare kunne få ved en FU.

5.2.2. Det medisinske fødselsregister¹⁾

Dette registeret ble opprettet i Byrået i 1967, og det ble fra 1970 overtatt av Institutt for hygiene og sosialmedisin, Universitetet i Bergen. Det er først og fremst et overvåkingsregister. Registeret inneholder samtlige opplysninger på den medisinske fødselsmelding, dvs. data om de nyfødte (levende eller dødfødt, lengde, vekt, misdannelser m.m.), om fødselen (komplikasjoner m.m.), om mødrne (personnummer, sivilstand, ekteskapsår, antall tidligere fødsler, slektskap med faren, sykdommer under svangerskapet m.v.) og om faren (navn, fødselsdato, bokommune) i de tilfelle faren er kjent. Registeret gir opplysninger om alle svangerskap av minst 16 ukers varighet, men ikke om aborter (spontane og provoserte) som finner sted tidligere enn 16. uke.

Den medisinske fødselsmelding inneholder betydelig flere opplysninger enn den fødselsmelding Byrået får. Den er særlig detaljert når det gjelder forhold omkring fødselen, sykkelighet og dødelighet. Men den inneholder f.eks. også morens ekteskapelige status, noe Byrået ikke får opplysninger om (bare om barnet er født i eller utenfor ekteskap). Byrået kan imidlertid på anmodning få disse opplysningene fra det medisinske fødselsregister.

Det medisinske fødselsregister er langt bedre egnet enn FU til kartlegging av forhold omkring fødselen. På den annen side er det preget av mange av de samme svakhetene som det sentrale personregister, når det gjelder mulighetene for mer vidtgående fruktbarhetsstudier.

1) Bjerkedal og Bakketeig (1975) gir en oversikt over registeret og en del data for den første fem-årsperioden.

5.2.3. Skattebåndet

For hvert år siden ca. 1967 har Byrået laget et skattebånd for hele landet, på grunnlag av magnetbånd fra Skattedirektøren, likningskontoret for Oslo og Direktoratet for sjømenn. Dette båndet inneholder diverse inntekts-, skatte- og formuesopplysninger, og dessuten fødsels- og kommunenummer, skatteklasse og om ektefellene er særskilt liknet.

Inntektsopplysningene i skattebåndet er trolig av blandet kvalitet. De omfatter alle arbeidsinntekter som beskattes, samt et utvalg av andre inntekter. Formuesopplysningene er enda mindre egnet til analyser på grunn av det spesielle formuesbegrepet som brukes ved skattelikningen.

Byrået utarbeider også en mer detaljert inntektsstatistikk for et utvalg personer med noen års mellomrom, på grunnlag av opplysninger innhentet direkte fra likningskontorene.

5.2.4. Utdanningsregisteret

Utdanningsregisteret foreligger ennå ikke som planlagt. Men Byrået har tilstrekkelig grunnlagsmateriale for å opprette det. Byrået har magnetbånd med opplysninger om all avsluttet utdanning fra og med våren 1971. Disse båndene kan, sammen med utdanningsopplysningene i Folketellingen 1970, brukes til å danne et fullstendig register over avsluttet utdanning. Foreløpig er det nokså tungvint å bruke de utdanningsdata som Byrået har.

En annen komplikasjon er at Kirke- og undervisningsdepartementet har lagt en del begrensninger på bruken av utdanningsdata. Det heter f.eks. at kopling ikke skal foretas. Av denne grunn må all kopling skje inne i regnemaskinen, og informasjon kan bare tas ut i form av tabeller. Dette gjør det kostbart å foreta koplinger, da en må kjøre gjennom hele datamassen for hvert analyseoppdrag.

5.2.5. Kopling av registre

Som nevnt tidligere i dette kapitlet har erfaringene vist at det er forholdsvis komplisert å kople sammen ulike registre. Men en viktigere begrensning er det at andre registre enn personregisteret og det medisinske fødselsregister bare gir få data som er relevante for fruktbarhetsanalyser. En ytterligere begrensning som kan få stor betydning i årene som kommer er den voksende politiske motstand mot at det blir foretatt koplinger av individdata. Utkastet til lov om persondatasystem legger en del begrensninger på hvilke opplysninger et persondatasystem kan inneholde (NOU 1975: 10, side 82). Men også en FU vil selvsagt kunne vekke politisk og annen motstand.

I dette avsnittet skal vi se litt på hvilke muligheter for koplinger som foreligger.

a) Kopling av personregisteret og folketellingsmateriale

En kan ta utgangspunkt i de personer som ble registrert ved en bestemt folketelling og så studere familieoppbyggingen til disse i de etterfølgende år, på grunnlag av data fra den løpende personregistrering. En tilsvarende analyse av dødeligheten etter yrke og ekteskapelig status er laget av Bjørn L. Tønnesen (1973 og 1974). Solveig Fartum holder på med en liknende analyse av skilsmisene i Norge etter 1970.

Men det vil antakelig være noe usikkert å analysere familieoppbyggingen på denne måten, da kvinner som får barn trolig er forholdsvis ustabile m.h.t. yrkesaktivitet, utdanning m.m. slik at slike opplysninger fra en folketelling forholdsvis raskt blir foreldede.

b) Kopling av personregisteret og skattebåndet

Skattebåndet skulle kunne brukes til å analysere sammenhengen mellom familiestørrelse og inntekt. (Dette er gjort i Sverige, se avsnitt 9.4). Det er imidlertid et spørsmål om hvor godt dette inntektsbegrepet er egnet til fruktbarhetsanalyser. Ved siden av at det trolig er betydelige inntekter som ikke omfattes av skattebåndet, er det ikke nødvendigvis årets inntekt som er mest relevant for avgjørelser om fødsler o.l. Relativ inntekt, tidligere inntekt, forventet inntekt, livsinntekt, "permanent" inntekt o.l. er begrep som er brukt i analyser i andre land. Skattebåndet gir heller ikke gode opplysninger om familieinntekten, når hustru, ektemann og barn liknes hver for seg. Dessuten er størrelsen på de bundne utgifter kanskje like viktig som inntektens størrelse. Det er f.eks. en klar samvariasjon mellom bosted og inntekt, husleie og arbeidsreiseutgifter.

Det er likevel tvilsomt om vi kan finne et mer hensiktsmessig og målbart inntektsbegrep enn antatt inntekt. Spesielt er det lite sannsynlig at de inntektsopplysninger vi vil få ved en intervjuundersøkelse vil være av bedre kvalitet enn skattebåndets data. En bør derfor overveie å bruke skattebåndets inntektsopplysninger i en FU.

c) Kopling av Folketellingen 1970 og skattebåndet

I Byrået er det satt i gang et prosjekt for inntekts- og formuesstatistikk basert på Folketellingen 1970 og skattelikningen 1970 (Stensrud, 1974). Det tabellopplegg som er laget har ikke tatt med data fra folketellingens boligskjema og data om ekteskapets inngåelse og levendefødte barn i ekteskapet. Det skulle imidlertid være mulig å inkludere slike opplysninger, slik at prosjektet blir mer tjenlig for demografiske formål.

d) Koplig av personregisteret og utdanningsregisteret

Da utdanningsregisteret ennå ikke foreligger som planlagt, er det vanskelig å bruke dette til å studere sammenhengen mellom utdanning og familiestørrelse, ekteskapsinngåelse osv. Men som nevnt tidligere skulle Folketellingen 1970 i en viss grad kunne brukes til å foreta slike analyser.

5.3. Utvalgsundersøkelser

Andre utvalgsundersøkelser (enn en FU) kan utnyttes til å studere fruktbarheten på tre måter:

a) En rekke tidligere og planlagte utvalgsundersøkelser har spørsmål som er relevante for fruktbarhetsstudier. I flere undersøkelser spørres det f.eks. om antall barn i husholdningen, men det stilles bare få spørsmål om slektskapsforhold, og heller ikke noen om fraværende barn. Dette gjelder bl.a. forbruksundersøkelsene, arbeidskraftundersøkelsene og helseundersøkelsen. Andre undersøkelser som gir relevant informasjon er tidsnyttings-, boforholds- og levekårsundersøkelsene.

Formålene med slike undersøkelser er imidlertid slik at mesteparten av de data som samles inn er av liten interesse for fruktbarhetsanalyser.

b) Det kan stilles tillegsspørsmål om fruktbarhetsforhold i framtidige utvalgsundersøkelser. Det er gode muligheter for dette bl.a. i arbeidskraftundersøkelsene, se Hoem og Ljones (1974). I helseundersøkelsen i november i år vil samliv uten vigsel muligens bli inkludert som en samlivsform ved siden av ektepar med barn, mor med barn osv. Andre tilleggsspørsmål som kan stilles kan gjelde prevensjonsbruk og forventede eller planlagte fødsler. En viktig grunn til at slike spørsmål bør inkluderes så snart som mulig, er at en på denne måten kan få erfaringer med slike spørsmål, og dessuten tidsserier. Endringer i f.eks. ønsket familiestørrelse er trolig av større interesse enn det absolutte nivået.

c) I mange utvalgsundersøkelser får en relevante opplysninger om sosiale og økonomiske faktorer som yrkesaktivitet, helseforhold, boforhold m.m. Disse opplysningene kan kombineres med data fra personregisteret, slik at en kan studere hvordan fruktbarhet m.m. varierer med disse bakgrunnsvariablene.

5.4. Meningsmålinger

Det er foretatt en rekke intervjuundersøkelser i Norge om holdningene til familieoppbygging, provosert abort o.l. De fleste av undersøkelsene er foretatt av meningsmålingsinstituttene Fakta A/S og Gallup A/S,

men også Byråets Intervjukontor har stilt spørsmål om slike forhold. I dette avsnittet skal jeg kort beskrive de relevante undersøkelser jeg har fått kjennskap til.

I Alstad (1969) er det nevnt tre spørsmål stilt av Gallup A/S i tidsrommet 1949-1966:

- a) "Ville De helst at Deres første barn skulle være gutt eller pike?" (1949)
- b) "Mener De det er en fordel for et barn å være enebarn, eller mener De det er bedre om det er 2 eller flere søsken?" (1951)
- c) "Hva mener De er den ideelle familiestørrelse - mann, kone og hvor mange barn?" (1960)

De fleste meningsmålinger de siste årene som berører fruktbarhet ser ut til å gjelde synet på adgangen til provosert abort:

- d) Fakta A/S i 1971 og 1973 (Dagbladet 10/3 1973).
- e) Gallup A/S i 1971 (se Grünfeld, 1973) og 1974 (Aftenposten 21/9 1974 og Arbeiderbladet 30/1 1975).
- f) Statistisk Sentralbyrå 1973. I en intervjuundersøkelse i samband med Stortingsvalget 1973 ble det stilt flere holdningsspørsmål, deriblant et om synet på adgangen til framkalt abort (Statistisk ukehefte nr. 51/52, 1973).
- g) Willy Martinussen og Henry Valen 1969 og 1973. I deres valgundersøkelser i 1969 og 1973 ble det også stilt spørsmål om velgernes syn på abortsaken. Samme spørsmål ble stilt til de samme personene i 1969 og 1973, slik at det ble anledning til å foreta sammenlikning over tid. Resultatene er også sammenliknet med Gallups undersøkelse i 1974. (Arbeiderbladet 30/1 1975).

Slike meningsmålinger gir ingen opplysninger om faktisk atferd.

Men de kan fortelle noe om

- i) holdninger i forskjellige befolkningsgrupper,
 - ii) endringer over tid i folks holdninger,
 - iii) reaksjon på spørsmål som berører seksuelle og liknende forhold.
- Det kan derfor være nyttig å se på materialet fra slike meningsmålinger både under planlegging og analyse av en fruktbarhetsundersøkelse.

6. ERFARINGER FRA NORGE

6.1. Norsk Forening for Familieplanleggings undersøkelse

Undersøkelsen er planlagt og gjennomført av en gruppe studenter, de fleste medisinske, under ledelse av dosent Lars Walløe. Den er finansiert ved bidrag av NAVF (75 000 kroner), Forbruker- og administrasjonsdepartementet (30 000 kroner) og to legemiddelfirmaer (20 000 kroner).

Hensikten med undersøkelsen er

- a) å kartlegge prevensjonsbruken i Norge, og endringer i bruken i de siste ti år,
- b) å undersøke utbredelsen av legal og illegal abort i Norge i de samme ti år,
- c) å undersøke forholdet mellom ønsket og realisert familiestørrelse i forskjellige grupper av norske kvinner, bl.a. fordi dette gir et visst mål for effektiviteten av prevensjon,
- d) å undersøke om det har skjedd noen endring i den seksuelle debutalder, slik som det bl.a. har skjedd i Sverige (særlig blant jenter).

Kartlegging av prevensjonsbruken (a) er hovedhensikten med undersøkelsen. Det har ikke vært foretatt noen omfattende undersøkelse om dette i Norge tidligere, bare mindre undersøkelser med stort sett andre formål.

De fleste av intervjuene ble foretatt i perioden mars-juni 1973. Undersøkelsen er delt i to; det ble intervjuet ca. 1 200 kvinner i alderen 20-45 år og ca. 400 unge av begge kjønn i alderen 16-20 år. De voksne ble intervjuet i 6 kommuner i Nord-Trøndelag (Steinkjer, Namsos, Verdal, Nærøy, Vikna og Fosna) og 2 kommuner i Østfold (Fredrikstad og Tune). De unge ble intervjuet i Oslo og de samme kommuner i Nord-Trøndelag. Intervju-personene over 20 år ble trukket tilfeldig fra valgmanntallslistene i kommunene. Ungdomsutvalget ble trukket ved to-trinns trekning fra klasselister for ungdomsskolenes avgangsklasser noen år før intervjuingen fant sted.

I utformingen av spørreskjemaet ble det bygd på skjemaer som er brukt i andre land, særlig Danmark, Sverige og Ungarn¹⁾, samt anbefalingene fra UN Working Group on Social Demography. Lars Walløe har opplyst at spørreskjemaet ligger et sted mellom den danske fruktbarhetsundersøkelsen av 1970 og Zetterbergs sosiologiske undersøkelse om seksuallivet i Sverige fra 1967 (publisert i SOU 1969 : 2). Hvis det finske spørreskjemaet hadde

1) Se Acsádi, Klinger og Szabady (1969).

vært kjent da undersøkelsen ble planlagt, ville man i stor grad ha bygd på dette.

Spørreskjemaet er mer detaljert enn i de fleste andre liknende undersøkelser når det gjelder prevensjonsbruk, overgang mellom forskjellige metoder o.l.

De voksne kvinnene ble bl.a. spurt om alder ved første menstruasjon, antall graviditeter, antall levendefødte og dødfødte barn og om noen av barna er døde, antall spontane og provoserte aborter og eventuelle komplikasjoner, ammeperiode, samleierfaring (bl.a. alder ved første samleie og tid siden siste samleie), hvilke prevensjonsmetoder intervjupersonen har henholdsvis hørt om og brukt, hvorfor det eventuelt ikke er brukt prevensjon, hva intervjupersonen synes om de enkelte prevensjonsmetoder, hvordan IP har fått informasjon om prevensjon, ønsket antall barn ved vigselen, ønsket antall barn på intervjutidspunktet, ideell alder for kvinner og menn ved fødsel av første barn, og om holdninger til abort og abortlovgivning.

Man stilte også spørsmål om forhold som giftermålsalder, antall husholdningsmedlemmer og deres slektskapsforhold, intervjupersonenes oppvekstforhold, boligstandard, yrke, utdanning, religiøs aktivitet m.m. Det ble ikke spurt om inntekt, da Byrået hadde opplyst at folks egne inntektsoppgaver er for usikre. Seinere erfaringer, særlig fra Flyttemotivundersøkelsen, tyder imidlertid på at de inntektsopplysninger folk gir er av ganske god kvalitet.

I ungdomsundersøkelsen stilte man mange av de samme spørsmålene som i voksenundersøkelsen. Det ble særlig lagt vekt på å undersøke de unges kunnskap om og holdninger til forplantningslære, seksuelle forhold og prevensjon. Til det siste ble det brukt et eget spørreskjema. På dette ble de unge bl.a. bedt om å avgjøre om en rekke påstander er riktige eller gale, f.eks. "Sjansen for befruktning er størst like før en menstruasjonsblødning".

Intervjuingen gikk greitt. På forhånd ble det sendt ut introduksjonsbrev til de uttrukne intervjupersoner. Det ble brukt både kvinnelige og mannlige intervjuere, de fleste av dem medisinerstudenter. Ved analyse av intervjumaterialet har det vist seg at det ikke har hatt noen betydning for resultatene hvor vidt intervjueren var mann eller kvinne. Flere av de kvinnene som ble oppsøkt var skeptiske i begynnelsen, bl.a. på grunn av overskriften om familieplanlegging, men de ble mer positive etter hvert. Bare noen få avbrøt intervjuet eller nektet å svare på spørsmål. Frafallet var lite, bare 13 % av de uttrukne. 2/3 av de manglende intervjupersoner

nektet, dvs. en nektprosent på ca. 8 % av de uttrukne. Nektprosenten var dobbelt så stor i Østfold (12 %) som i Trøndelag (6 %), og betydelig større i byene enn i de omliggende landdistrikter. Den lave nektprosenten kan bl.a. skyldes at det i orienteringsbrevet ble opplyst at det var medisinerstudenter som skulle intervjues. (De tillegges trolig en profesjonell holdning til de emner det ble spurt om.)

Man kjenner fødselsår og bosted for nekterne, men vet ikke noe annet om dem. Det ser ikke ut til å være noe spesielt med deres aldersfordeling. Lars Walløe har uttrykt ønske om at Byrået hjelper til med å finne ut noe mer om nekterne som gruppe, særlig deres ekteskapelige status og barnetall. Det er grunn til å tro at nekterne er forskjellige fra ikke-nekterne på en rekke punkter. En indikasjon på dette er det at bare to prosent av de voksne kvinnene i undersøkelsen oppga at de ikke hadde hatt samleierfaring. Blant nekterne er det trolig en større andel som ikke har hatt samleierfaring, f.eks. på grunn av religiøse holdninger eller homoseksualitet.

På spørsmål om eventuelle svakheter ved undersøkelsen, og om hva som eventuelt burde endres ved en ny undersøkelse, sier Lars Walløe at spørsmålene fungerte bra. Undersøkelsen svarer stort sett til de forventninger som ble stilt til den. De eneste spørsmålene man ikke fikk skikkelig svar på var de som gjaldt abort. (I pilotundersøkelsen av 100 kvinner på Ekeberg i Oslo opplyste 10 kvinner at de hadde hatt minst en illegal abort, mens av hele intervjumaterialet på ca. 1 100 hadde bare 15 hatt illegal abort.)

Den største svakheten ved undersøkelsen er at den bare dekker to fylker. Men resultatene for disse to er såpass like at det kan være rimelig å gjette på at prevensjonsbruken i resten av landet følger samme mønster.

Den store likheten i resultatene kan imidlertid skyldes at disse to fylkene på mange måter ikke er så forskjellige som en i første omgang skulle tro.¹⁾ Det er dessuten forholdsvis få fylker som disse to fylkene til sammen er representative for. Det er stor forskjell mellom fruktbarhetsmønstrene på Østlandet og resten av landet. I undersøkelsen savner man særlig et område med sterkt religiøst innslag, f.eks. Sør-Vestlandet, som er særpreget på en rekke økonomiske, sosiale og kulturelle områder.²⁾ Dette har bl.a. gitt seg utslag i en forholdsvis beskjeden flyttestruktur mellom det indre Østland og Sør-Vestlandet (Østby, 1975).

1) Men fruktbarhetsstrukturen er noe forskjellig i de to fylkene. Samlet fruktbarhetstall i de fruktbarhetsområdene som de to Østfold-kommunene tilhører ligger omtrent på landsgjennomsnittet i 1968-71, mens fruktbarheten lå godt over gjennomsnittet i kommunene i Nord-Trøndelag (Berge, 1974b).

2) Undersøkelsen viser at den religiøse aktivitet er en viktig variabel. Bl.a. er det den eneste variabel hvor det er noen forskjell i den seksuelle debutalder.

Lars Walløe opplyser på spørsmål om Byråets rolle, at da han henvendte seg til Byrådet omkring 1970, stilte Byrådet seg negativt til å trekke utvalget, p.g.a. konfidensialitetskravet, at det var for intime spørsmål o.l. Lars Walløe har imidlertid fått god assistanse fra enkeltpersoner i Byrådet, særlig fra Sosiodemografisk forskningsgruppe og Intervjukontoret. Disse har bl.a. bidratt med opplæring av intervjuerne, assistert ved utarbeidelsen av spørreskjemaet og gitt råd med hensyn til utvalgsmetoder o.l.

Det er hittil bare kommet en foreløpig rapport om voksenundersøkelsen (Norsk Forening for Familieplanlegging, 1974). Om ungdomsundersøkelsen er det ennå ikke kommet noe, bortsett fra et intervju med Lars Walløe i Universitas nr. 3, 1975. Det vil snart komme nye foreløpige rapporter, og den endelige publikasjonen blir trolig ferdig i løpet av 1975. Byrådet vil kunne få manuskriptet til gjennomsyn og kommentering før det trykkes. Nedenfor skal vi referere noen av de resultater som foreligger til nå.

6.1.1. Prevensjonsbruk

Når det gjelder andel som har forsøkt de forskjellige prevensjonsmetoder i kortere eller lengre tid, er det bare små forskjeller mellom Østfold og Trøndelag, mellom by og land, og mellom de gifte og de ugifte som er seksuelt aktive. Forskjellene i prevensjonsbruk er størst mellom kvinner i de forskjellige aldersgrupper. Det er f.eks. relativt få av de eldste kvinnene som har forsøkt kondom og spiral, og få av de yngste som har forsøkt pessar. Antallet som har forsøkt spiral og pessar er atskillig høyere enn man hadde trodd på forhånd, og høyere enn i et land som Finland. Sammenliknet med andre land er det relativt få som har forsøkt p-piller. Spiral er mer brukt i Trøndelag (18 %) enn i Østfold (11 %), mens kondom er mer brukt i Østfold (24 %) enn i Trøndelag (16 %). (Det høye tallet for spiralbruk i Trøndelag skyldes trolig delvis en bestemt svært aktiv lege.)

I perioden 1955-1973 har det skjedd en betydelig omlegging av prevensjonsbruken, fra dårlige metoder (avbrutt samleie og "sikre" perioder) til gode metoder (p-piller og spiral). Total bruk av prevensjon har steget fra 60 % til nær 85 %. Ved siste samleie var 7,7 % av kvinnene opplagt i faresonen for å bli gravide (dvs. ingen prevensjonsbruk), og prosenttallet kommer opp i 21 % hvis de to dårlige prevensjonsmetodene tas med. Kondom er fortsatt den mest populære metoden, spiral følger som nummer to i utbredelse, p-piller som nummer tre og deretter avbrutt samleie og "sikre perioder". Andre metoder har liten utbredelse. Pessar-bruken er f.eks. sunket til nesten null.

Ungdomsundersøkelsen viser at 75 % av intervjuobjektene hadde fått en eller annen form for opplysning om seksuallivet på skolen, mens bare 41,4 % hadde fått opplysning om prevensjonsmetoder. 163 av de 400 unge svarte at de alltid brukte prevensjon, men ikke alle av de 400 hadde debutert på intervjutidspunktet.

6.1.2. Alder ved første samleie

Ungdomsundersøkelsen viser at median-alderen for første samleie ligger på 17 år, og at 24 % hadde debutert før fylte 16 år, dvs. før den seksuelle lavalder. (I den svenske undersøkelsen fra 1967 lå median-alderen på 18 år.) Det var ingen vesentlig forskjell mellom jenter og gutter. Debutalderen var høyest for personer med lang utdanning og de som betegnet seg selv som religiøse. Voksenundersøkelsen viser at median-alderen for første samleie for kvinner har holdt seg så å si konstant så langt tilbake som undersøkelsen går. Men forskjellen i debutalder mellom personer med lav og høy utdanning har sunket betraktelig i de seinere år.

6.1.3. Samliv uten vigsel¹⁾

De voksne kvinnene i undersøkelsen ble spurt om de bodde sammen med sin ektemann, forlovede eller venn. I ungdomsundersøkelsen ble det ikke stilt tilsvarende spørsmål.

890 av de 1 100 kvinnene var formelt gift. Av de ikke-gifte kvinnene levde ca. 8 prosent (25) sammen med en mann (forlovet eller venn). Dette synes ikke å være særlig mange, men 10 av de 25 samboende kvinnene var 20-22 år gamle, noe som var hele 11 % av alle samliv (90) som ble registrert i denne aldersgruppen.

De samboende ikke-gifte kvinner synes å tilhøre to forholdsvis distinkte grupper:

(1) Den første gruppen består av unge personer med god utdanning, såkalt "ressurssterke", bevisste mennesker som har valgt denne samlivsformen. De har færre barn enn gjennomsnittet (under ett i gjennomsnitt), men det er vel grunn til å tro at mange av dem vil gifte seg når de får barn. Mange av kvinnene har deltidsarbeid.

(2) Den andre gruppen består av kvinner som er spredt over hele alderskalaen, og med forholdsvis mange eldre kvinner. De må betegnes som

1) Opplysningene i dette avsnittet bygger på upubliserte maskintabeller og på samtaler med Lars Walløe og Lars Østby.

"ressurssvake". De har liten utdanning og mange barn (gjennomsnittlig 3,5). Mange av dem er tidligere gift, og har ett eller flere barn med en annen mann enn den de bor sammen med. De er enten uten inntektsgivende arbeid eller i fullt arbeid, dvs. få i deltidsarbeid. En del av disse kvinnene kan ha kommet inn i denne samlivsformen gjennom en form for husholderskevirksomhet. Intervjuundersøkelsen gir imidlertid ikke opplysninger om dette, og dette er en av de ting som bør belyses nærmere. Disse kvinnene står svært svakt juridisk f.eks. hvis forholdet tar slutt ved oppløsning eller at mannen dør. Kvinnene i den første gruppen vil trolig greie seg langt bedre.

Av de 25 samboende var 15 ugifte og 10 tidligere gifte. De ugifte samboende har langt færre barn enn de tidligere gifte samboende. De ugifte samboende har også høyere utdanning enn gjennomsnittet, mens de før gifte har forholdsvis liten utdanning.

Materialet er for lite til å gi holdbare konklusjoner, men resultatene er konsistente. De viser at samliv uten vigsel er et relativt utbredt fenomen, men at det er skjevt fordelt i befolkningen. Resultatene på dette feltet skulle understreke behovet for en landsomfattende og mer representativ undersøkelse.

6.1.4. Konklusjoner

De resultater fra undersøkelsen som vi kjenner til nå, er svært interessante, særlig de som gjelder prevensjonsbruk, seksuell aktivitet blant ungdom og samliv uten vigsel, selv om det siste bare er en liten del av undersøkelsen. Undersøkelsen er noe snevrere, og mer detaljert om prevensjonsbruk, enn en eventuell FU for hele Norge ville være.

Undersøkelsen er en oppfordring til å gå videre. Den viser at det er en rekke fruktbare problemstillinger. Undersøkelsen gir interessante resultater, men sier ikke noe om hvordan fordelingen for landet er. Undersøkelsen kan betraktes som en slags prøveundersøkelse for en større norsk fruktbarhetsundersøkelse.

Det synes ikke å ha vært store intervjuproblemer, hverken for de kvinnelige eller mannlige intervjuere. Dette kan bl.a. skyldes at det ble brukt medisinerstudenter som var svært engasjert i dette og hadde en yrkesmessig tilknytning til saksområdet.

Lars Walløe og hans gruppe vil utvilsomt kunne bidra med mye ved planleggingen og gjennomføringen av en eventuell norsk fruktbarhetsundersøkelse. Han er interessert i at det blir holdt en landsomfattende fruktbarhetsundersøkelse og er meget samarbeidsvillig.

Datamaterialet fra undersøkelsen vil bli oppbevart i noen år framover, og Byrådet kan få kjørt ut de tabeller det måtte ønske.

Det bør overveies om noen av de studenter og andre som har deltatt i undersøkelsen bør engasjeres av Byrådet hvis det skal holdes en fruktbarhetsundersøkelse i Byråets regi. Lars Walløe bør tilknyttes en undersøkelse som medlem av rådgivende utvalg, styringsgruppe e.l.

6.2. Berthold Grünfelds undersøkelser¹⁾

Førsteamanuensis Berthold Grünfeld ved Sosialmedisinsk institutt har gjennomført flere undersøkelser omkring abort, fruktbarhet, seksualitet og prevensjon for kvinner bosatt i Oslo. Undersøkelsene er beheftet med en del metodiske svakheter, bl.a. er flere av utvalgene små og lite representative. De gir likevel mange interessante resultater, som det kan være verd å undersøke nærmere på landsbasis. Selv om Oslo er forholdsvis godt dekket gjennom Grünfelds og andres undersøkelser, bør Oslo inkluderes i en eventuell landsomfattende undersøkelse for å sikre sammenliknbarhet i tid og m.h.t. spørsmål.

6.2.1. Etterundersøkelse av kvinner som har fått utført legalt svangerskapsavbrudd

85 % av de kvinner som fikk innvilget søknad om abort på Aker sykehus i mars-juni 1971 ble intervjuet ca. 6 måneder etter inngrepet. De besvarte samtidig et spørreskjema. Frafallet skyldes hovedsakelig nekt (4 %) og at kvinnene var utenbysboende (5 %). Intervjuet var halvstrukturert og formet som en naturlig samtale, og det ble særlig lagt vekt på å få innsikt i sosiale og psykiske forhold hos kvinnene. Hovedhensikten var å undersøke kvinnes mentale reaksjon på svangerskapsavbruddet.

Resultatene viser bl.a. at de abortsøkende gjennomsnittlig har mindre utdanning enn jevnaldrende Oslo-kvinner. Ca. 1/4 av de intervjuede kvinnene hadde en vanskelig oppvekstbakgrunn. Grünfeld spurte også om hovedmotivet for å søke om abort. Han fant at for gifte kvinner var alderen ("føler seg for gammel": 34 %) og vanskelige sosiale forhold (bolig, økonomi: 18 %) de viktigste årsakene. For ugifte kvinner var "situasjonen" (ekteskap ikke aktuelt, under utdanning m.m.: 57 %) og vanskelige sosiale forhold (14 %) de viktigste årsakene. Spesielt for gifte kvinner har ønsket om abort nær sammenheng med deres muligheter for yrkesaktivitet.

1) Opplysningene i dette avsnittet bygger på Grünfeld (1973), upublisert materiale og på samtaler med Grünfeld.

6.2.2. Undersøkelse av visse sosiale og seksuelle forhold blant gifte kvinner i Oslo

Undersøkelsen ble foretatt i forbindelse med 6.2.1 for å ha en kontrollgruppe av "normale" kvinner i sammenlikne med. Ca. 10 % av de gifte kvinner som fødte i 1971 og som besøkte helsestasjoner for kontroll samme år, ble bedt om å besvare et spørreskjema av helsesøstrene. Av de 560 kvinnene som fikk skjemaet, besvarte 551 det.

Kvinnene ble bl.a. spurt om alder ved første samleie, prevensjonsbruk, om siste svangerskap var planlagt eller ikke, om spontane og provoserte aborter, faktisk og ønsket antall barn ("Hvor mange barn har De lyst til å få i alt?"), ekteskapelig status, giftermålsalder, yrkesaktivitet, farens og ektefellens yrke, oppvekstforhold, og om eventuelle legemlige og psykiske problemer. Resultatene viser interessante forskjeller mellom de forskjellige bydeler i Oslo, og mellom forskjellige sosiale grupper. De viser bl.a. at ønsket antall barn øker med ektemannens sosiale status: 42 % i lavstatusgruppen ønsker seg 3 eller flere barn og 62 % i høystatusgruppen. Bare 35 % opplyste at siste svangerskap var planlagt. Denne prosenten var høyest i "øst, indre sone" (45 %) og lavest i Ullern og V. Aker (22 %).

I disse sammenlikningene er det ikke korrigert for forskjellig alders- og sivilstandssammensetning.

6.2.3. Intervjuundersøkelse av kvinner bosatt i Oslo

Formålet med undersøkelsen er å få et bilde av fruktbarhetsmønster og seksuell atferd til Oslo-bosatte kvinner. Den vil også gi opplysninger om prevensjonsbruk, ønsket og forventet antall barn og noen grove mål for psykisk og fysisk helse. Undersøkelsen finansieres av Helsedirektoratet og Forbruker- og administrasjonsdepartementet.

Ca. 400 kvinner i tre fødselskohorter (20-24, 30-34 og 40-44 år gamle) er intervjuet om bl.a. aktuell og ønsket fruktbarhet og om prevensjonsbruk. Utvalget er trukket fra valgmannallet fra Stortingsvalget i 1973, med like mange ugifte, gifte og før gifte kvinner i de tre aldersgruppene, dvs. 44 x 9 kvinner.

Det ble trukket ut tre sett med personer, A, B og C. Hvis det var frafall på liste A, ble personen med samme nummer på liste B kontaktet, og hvis det også var frafall der, ble en person på liste C

kontaktet. På liste A var det ca. 50 % frafall (halvparten nektet og halvparten hadde flyttet), og med erstatninger kom man opp i en svarprosent på 90. Det høye frafallet skyldes trolig at kvinnene ble kontaktet pr. brev og ikke personlig.

Det ble purret en gang. De fleste kvinnene ble intervjuet på Rikshospitalet, og hvis dette var vanskelig, ble de intervjuet hjemme. Intervjuingen foregikk høsten 1974, og det foreligger ennå ikke noen resultater fra undersøkelsen.

6.2.4. Undersøkelse av alle førstegangsgravide som fikk utført legalt svangerskapsavbrudd i 1966 og 1967

På anmodning av Grünfeld har Byrået og Folkeregisteret i Oslo undersøkt ekteskapsinngåelser og -oppløsninger og fødsler blant disse kvinnene inntil utgangen av 1973. Formålet med undersøkelsen er å finne ut om kvinnene har høyere, lavere eller lik fruktbarhet enn kvinner som ikke har fått utført abort, og spesielt om hvor mange som ikke har fått barn etter at de giftet seg. En del av de sistnevnte har blitt sterile på grunn av abortinngrepet.

Man kan imidlertid ikke finne ut noe om hvor mange av dem som er frivillig og hvor mange som er ufrivillig barnløse, uten å intervju dem. Dette er ikke gjort, da Byrået satte som betingelse for å utlevere materialet at kvinnene ikke ble oppsøkt personlig.

Det foreligger ennå ikke noen resultater fra denne undersøkelsen.

6.2.5. Undersøkelse av den differensielle fertilitet i Oslo

Grünfeld har studert fruktbarheten til alle Oslo-bosatte kvinner etter alder, sivilstand og bydel for årene 1971-74. Han finner bl.a. at for kvinner bosatt i "indre sentrale" og "indre østre" deler av Oslo starter fødslene tidligere og avsluttes seinere enn ellers i Oslo, og omvendt for kvinner i de ytre vestlige og nord-vestlige bydeler. De østlige drabantbyer ligger et sted imellom. I de vestlige bydeler er avstanden mellom fødslene noe større enn ellers i Oslo. Fruktbarhetsnivået er høyest i drabantbyene og de østlige bydeler.

Resultatene fra denne undersøkelsen vil bli publisert i løpet av våren 1975.

6.3. Sosialistiske legers forenings undersøkelse

Ved Sosialistiske legers forenings klinikk for seksuell opplysning i Oslo ble det i 1971-72 gjennomført en intervjuundersøkelse av de kvinner som besøkte klinikken for å søke om abort eller få prevensjonsveiledning. Undersøkelsen omfatter henholdsvis 907 og 1 087 kvinner. Undersøkelsen er omtalt i Orientering nr. 38, 1974, og vil utkomme i bokform i april 1975 (Ganes et. al., 1975). De kvinnene som oppsøkte klinikken ble intervjuet av en sykepleier som en del av undersøkelsesrutinen, og det var derfor ingen nekt. De ble bl.a. spurt om alder, ekteskapelig status, utdanning, inntekt, prevensjonsbruk, tidligere svangerskap og fødsler.

Resultatene viser bl.a. at de som har vært gjennom en abort tidligere, gjennomgående er flinkere enn andre til å bruke prevensjon. Svært mange av de unge og ugifte kvinnene er innflyttere med en stor andel yrkesaktive med lav inntekt. Av de som fikk avslag på søknaden om abort, fikk 70 prosent svangerskapsavbrudd på annen måte. Bare noen få av de intervjuede kvinnene oppgav å ha hatt illegal abort.

De viktigste grunnene til å søke om abort var samlivsvansker (41 %), dårlig økonomi og/eller bolig (15 %), slitt mor (13 %), for umoden (11 %) og utdanning og arbeid (9 %).

6.4. Sverre Asmerviks undersøkelse

Under ledelse av Sverre Asmervik ble det våren 1970 gjennomført en intervjuundersøkelse av ungdom om seksuelle spørsmål (Asmervik, 1970). Hensikten med undersøkelsen var bl.a.

- a) å kartlegge et utvalg av Oslo-ungdoms seksuelle innstilling, atferd og kunnskap, samt deres holdning til seksualundervisning i skolen,
- b) å analysere funnene i lys av de offisielle læreplaner for skolen, og gi et bedre grunnlag for debatten om seksualundervisning i skolen.

Det ble intervjuet 502 ugifte jenter og gutter i alderen 16-19 år, som ble valgt ut "blant ungdom som befant seg på typisk utendørs møtesteder i Oslo". Intervjuingen ble utført av pedagogikk-studenter, noen ansatte ved Pedagogisk institutt i Oslo og Asmervik selv. De møtte få problemer, og ble stort sett møtt med åpenhet, interesse og entusiasme. I alt 14,5 prosent avslo å la seg intervju, og ca. halvparten av disse oppgav at de ikke hadde tid.

De unge ble spurt om bakgrunnsvariable som kjønn, alder, ekteskape-
lig status, bostedsområde i Oslo og sosialgruppe. De ble videre inter-
vjuet om den seksualundervisning de hadde mottatt i skolen, hovedkilder
for seksualopplysning, ønskelig seksualundervisning, normer for seksuelt
samliv (samleie før ekteskap, debutalder m.m.), seksuell erfaring og
atferd (debutalder, antall partnere m.m.), prevensjonskunnskap og preven-
sjonsbruk.

Undersøkelsen viser klare forskjeller mellom gutter og jenter,
f.eks. var debutalderen for gutter 15,45 år og for jenter 16,13 år, mens
det i Walløes undersøkelse ikke var noen vesentlig forskjell. Jentene
hadde bedre prevensjonskunnskap enn guttene, men kunnskapen var jevnt
over dårlig. Hele 59 prosent av guttene og 64 prosent av jentene hadde
ikke brukt noen form for prevensjon ved første samleie.

Asmerviks undersøkelse er den første undersøkelse av ungdoms-
seksualitet i Norge. Hovedformålet for undersøkelsen er som nevnt å
belyse seksual- og prevensjonsundervisningen i skolen, og etter Asmerviks
mening viser undersøkelsen at undervisningen er i "skandaløs utakt med de
unges seksuelle adferd og erfaring".

Ut fra de formål en fruktbarhetsundersøkelse ville ha, må imidler-
tid Asmerviks undersøkelse sies å ha begrenset verdi. Blant annet er ut-
valget av ungdom lite representativt. Det er grunn til å tro at ungdom
som ferdes mye ute, på mange områder - også de seksuelle - er forskjellig
fra annen ungdom. Andre undersøkelser har f.eks. vist at innflytter-
ungdom har et helt annet fritidsmønster enn de som er oppvokst i Oslo,
og at det er store variasjoner i fritidsmønsteret i de forskjellige by-
deler og sosiale grupper i Oslo (opplysninger fra Olaf Foss).

Det har dessuten skjedd så mye omkring seksuelle spørsmål og
prevensjon siden 1970, at de fleste av resultatene ikke har gyldighet i
dag. Men det vil likevel være av interesse å studere resultatene og
sammenlikne dem med Walløes ungdomsundersøkelse fra 1973.

7. ERFARINGER FRA DANMARK¹⁾

I Danmark ble det holdt en større fruktbarhetsundersøkelse i 1970, og en beslektet undersøkelse i 1965 (Gifte kvinner i familie og erhverv). I april i år vil det bli gjennomført en ny fruktbarhetsundersøkelse, bl.a. som et ledd i World Fertility Survey. Det er dessuten foretatt tre mindre prøveundersøkelser (1963, 1965 og 1969) og en ekteskapsundersøkelse i 1973 (Koch-Nielsen, 1974).

7.1. Fertilitetsundersøkelsen 1970

Formålet med denne danske FU av 1970 var:

- 1) å frambringe informasjon som kan bidra til å forbedre befolkningsprognosene,
- 2) å få informasjon om bruken og spredningen av prevensjonsmidler, særlig p-piller,
- 3) å få bedre innsikt om hvilke prosesser som fører til forskjellige familiemønstre,
- 4) å få opplysninger som kan inngå i internasjonalt samarbeid omkring fruktbarhetsundersøkelser.

Det ble intervjuet 2 397 kvinner i aldrene 15-49 år, 314 ugifte kvinner i aldrene 18-24 år og 330 ektemenn til 20-29-årige gifte kvinner. På grunn av en teknisk feil måtte intervjuene med personer i bykommunene København, Fredriksberg og Gentofte forkastes, og nye intervjuer i disse kommunene ble foretatt i 1972 (men de ble ikke inkludert i de publiserte resultater).

Socialforskningsinstituttets vanlige intervjukorps (for det meste husmødre) foretok intervjuingen. De ble gitt lite instruksjon, men det ble holdt et weekend-kurs om undersøkelsen.

Frafallet av intervjupersoner var større i kommunene omkring hovedstaden enn i resten av landet (henholdsvis 16 % og 9 %). For de ugifte kvinnene var frafallet 20 % i provinsbyer og sognekommuner, og 28 % i resten av landet. (Dette er atskillig større frafall enn i Østfold og Trøndelag i 1973.) Bare noen få personer (under 10) nektet å svare på enkeltpørsmål.

1) Opplysningene i dette kapitlet bygger på de publiserte arbeider om den danske fruktbarhetsundersøkelsen av 1970 (se neste side), på notater fra Socialforskningsinstituttet, på samtaler med professor P.C. Matthiessen, og på korrespondanse og samtaler med to av deltakerne i undersøkelsen, Ole Bertelsen og Birgitte Liebach Jensen.

Undersøkelsen ble gjennomført ved et samarbeid mellom Socialforskningsinstituttet, Danmarks Statistik og Sundhedsstyrelsen, med Socialforskningsinstituttet som hovedansvarlig. Undersøkelsen ble finansiert av de deltakende institusjoner samt av Statens samfunnsvidenskabelige forskningsråd.

Det er hittil publisert to større arbeider om FU 1970, Ussing og Bruun-Schmidt (1972) om hovedresultater fra undersøkelsen, Bertelsen og Ussing om familiestørrelse og livsstil (1974), og flere artikler (bl.a. Bertelsen (1974) og Mørkeberg (1974)). Tre publikasjoner er under arbeid, om henholdsvis prevensjonsbruk, yrkesaktivitet og barn, og familieoppbygning.

I undersøkelsen ble det spurt om en rekke spørsmål om aktuelle og hypotetiske barnetall, bl.a. om "det ideelle barnetall", "ønsket antall barn", "det antall barn en ville ha hvis en kunne leve sitt liv om igjen" og "forventet antall barn". Alle disse spørsmålene gav som resultat en sterk konsentrasjon om 2-3 barn. Over 80 % fant 2-3 barn det ideelle, mens 66 % forventet 2-3 barn.

Det ble videre funnet nær sammenheng mellom demografiske variable som giftermålsalder, tidspunkt for førstefødsel og om denne var ønsket eller ikke, og mellom disse variablene og bakgrunnsvariable som kvinnenes utdanning/inntekt. Prevensjonsbruken viste også store variasjoner mellom de forskjellige grupper. Bare 54 % av de intervjuede gifte kvinner opplyste at de fikk første barn etter et ønsket svangerskap, men denne prosenten varierte svært med ekteskapets lengde.

Det ble også spurt om når første barn faktisk ble født i forhold til giftermålet (12 % fikk første barn før giftermålet, og i alt 49 % før det var gått ett år), og om den ideelle tid for første barn (hele 69 % mente at 1-2 års ekteskap var det ideelle). Dette er opplysninger som vi i Norge kan få via Personregisteret, bortsett fra opplysninger om ideell avstand til første barn o.l.

Intervjupersonene ble bl.a. også spurt om inntekt, og de ble klassifisert i en av seks sosiale statusgrupper.

Av de fire formålene nevnt på forrige side er formålene 2 og 3 forholdsvis godt oppfylt (henholdsvis prevensjonsbruk og familieoppbygging), i henhold til opplysninger og publikasjoner fra Socialforskningsinstituttet, og som det delvis skulle framgå av dette notatet. Det fjerde formålet må også kunne sies å være oppfylt, da resultatene fra den danske FU er brukt i et større FN-prosjekt som

sammenlikner resultatene fra fruktbarhetsundersøkelser i 12 europeiske land omkring 1970 (ECE, 1974a og b).

7.1.1. Befolkningsprognoser

Det formål med den danske FU 1970 som må sies å være dårligst oppfylt, er forbedring av befolkningsprognosene. Det var Danmarks Statistikk som skulle ta seg av dette arbeidet og lage fruktbarhetsprognoser på grunnlag av 1970-undersøkelsen. Materialet ble bare i liten grad utnyttet til dette, hovedsakelig på grunn av følgende forhold:

- a) Som nevnt foran mangler hovedstadsområdet i undersøkelsen, slik at resultatene fra FU ble skjeve. Intervjuundersøkelsen i København ble foretatt to år seinere, og dette ville skapt problemer ved utnyttelsen av materialet.
- b) Danmarks Statistikk hadde planlagt å bygge fruktbarhetsprognosene på ekteskapskohorter. Dette måtte imidlertid oppgis, da undersøkelsen viste at samliv uten vigsel er en svært vanlig foreteelse. Man har derfor gått tilbake til den gamle framskrivingsmetoden som ikke regner med fruktbarhet etter ekteskapeleg status.
- c) Man har ikke hatt nok ressurser til å foreta en grundig demografisk analyse av fertilitetsundersøkelsen, og en sammenlikning med folketellingsresultatene.

Materialet fra fertilitetsundersøkelsen ble altså ikke utnyttet direkte i befolkningsprognoser. Men det gav god innsikt i fertilitetsforhold og prevensjonsutbredelse, og forbedret derved grunnlaget for befolkningsprognosene. Ett resultat ble også utnyttet forholdsvis direkte. FU 1970 viste at det ikke var store variasjoner i forventet barnetall mellom de forskjellige kohorter. I de siste danske befolkningsprognoser er derfor fertiliteten holdt konstant på 1972-nivået, dvs. med et netto-reproduksjonstall litt under 1,0. Man mener altså at fertilitetsnedgangen i Danmark nå har stoppet opp, ifølge professor P.C. Matthiessen.

Hvis det blir anledning til det, vil Ole Bertelsen ved hjelp av 1975-undersøkelsen forsøke å lage en fruktbarhetsprognose på grunnlag av familiestørrelse, ekteskapeleg status o.l. Han vil også forsøke å inkludere noen sosiale variable som påvirker fruktbarheten.

7.2. Undersøkelsen av familiedannelse og kvinners yrkesdeltakelse (1975)¹⁾

Undersøkelsens formål er å belyse

- 1) fruktbarheten i Danmark i 1975,
- 2) familiedannelse og boligfelleskap,
- 3) yngre kvinners yrkesaktivitet og barn.

7.2.1. Fruktbarheten i Danmark

Bakgrunnen for at man ønsker en ny undersøkelse om fruktbarheten i Danmark allerede i 1975 finnes i følgende forhold:

a) Ønske om dansk deltakelse i World Fertility Survey

Det anses at det både er viktig for WFS at Danmark deltar, og viktig for Danmark å delta i WFS. Selv om det spørreskjema som ble brukt i Danmark i 1970 ligger nær opp til WFS-skjemaet, kan ikke materialet fra 1970 inngå i WFS, da det har skjedd store forandringer i undersøkelsesteknikk og i fertilitetsforholdene i Danmark siden 1970. Materialet skal inngå i WFS's internasjonale sammenlikninger av fruktbarhet, dvs. differensiell fruktbarhet, prevensjonsatferd m.m.

b) Forandringer i Danmark siden 1970

b1) I FU 1970 fant man at 3/4 av alle gifte kvinner i alle befolkningsgrupper forventet og fikk to eller tre barn, men man kan ikke avlede noe om hva som er avgjørende for om en familie får to eller tre barn. (Dette er jo vesentlig for om folkemengden skal vokse eller avta.) De store barneflokkene holdt på å forsvinne i 1970, men det kunne heller ikke påvises at null- og ettbarnsfamiliene forekom eller ble ønsket hyppigere enn før.

Man ønsker å kartlegge omstendighetene i forbindelse med fruktbarhetsutviklingen til kvinner oppdelt i femårs-grupper m.h.t. utdannelses-, arbeids-, bolig- og samlivsforhold. Spesielt er man interessert i omstendighetene omkring fødselen av første barn.

b2) Fri abort ble innført i Danmark den 1. oktober 1973. FU 1970 viste at maksimalt 75 % av fødslene i 1968-70 var ønskede. Det er derfor behov for data om i hvilket omfang uønskede graviditeter fortsatt fore-

1) Dette avsnittet bygger på Socialforskningsinstituttet (1974) og på brev fra Ole Bertelsen (7. og 22. januar 1975).

kommer, og i hvilket omfang og med hvilke begrunnelser kvinnene vil benytte seg av adgangen til fri abort, eller la være å gjøre dette. Man er imidlertid klar over at mange kvinner ikke ønsker å gi opplysninger om aborter, slik at materialet må justeres og vurderes kritisk.

b3) Siden 1970 er det skjedd et markant fall i antall vielser i alle alders- og sivilstandsgrupper og en likeså markant stigning i antall fødsler utenfor ekteskap. Disse endringer er så store at det vil være uheldig å basere prognoser og lovgivning på materialet fra 1970, som nesten utelukkende er innsamlet blant gifte kvinner. Den nye undersøkelsen vil derfor bli foretatt blant samtlige kvinner i bestemte aldersklasser. En undersøkelse som SFI gjennomførte for Justisministeriets ekteskapsutvalg i 1973 viser at det ikke er noen motstand mot å besvare spørsmål om samlivsformer.¹⁾ FU 1970 viser dessuten at også ikke-gifte kvinner besvarer spørsmål om fruktbarhet.

7.2.2. Familiedannelse

Man ønsker å kartlegge de faktiske samlivsforhold, dvs. hvor stor andel av kvinnene i hver aldersklasse som lever i ekteskap, i ekteskapsliknende boforhold, i mindre stabile parforhold eller som aleneboende ugifte eller fraskilte. Videre ønsker man å belyse i hvilket omfang disse gruppene har forskjellig atferd og holdninger, særlig m.h.t. fruktbarhet, og i hvilke befolkningsgrupper de nye tendensene har slått igjennom, samt konsekvenser av dette. Man vil sammenlikne det juridiske ekteskap med andre samlivsformer m.h.t. yrkesdeltakelse, barnetall, boligforhold, økonomi, autoritetsstruktur og arbeidsdeling i hjemmet.

Denne delen av undersøkelsen skal danne grunnlag for

- i) en eventuell ny og mer realistisk oppdeling av befolkningsstatistikken. (Det er ikke presisert hvordan man har tenkt å gjøre dette.)
- ii) en vurdering av hvordan tilskuddsordninger og andre sivilstandsavhengige fordeler påvirker tilbøyeligheten til å inngå ekteskap. (Vielsesnedgangen markerte seg kraftig første gang i 1969, da en ny barnetilskuddsordning ble gjennomført. Dette er neppe en tilfeldighet, ifølge SFI.)
- iii) en utdypelse av resultatene fra ekteskapsutvalgets undersøkelse i 1973 av kjennskap og holdninger til rettsregler vedrørende ekteskapet.

1) Noen resultater fra undersøkelsen er nevnt i avsnitt 3.3.9. Se forøvrig Koch-Nielsen (1974).

7.2.3. Yngre kvinners yrkesaktivitet og barn

Undersøkelsene i 1965 og 1970 viser at praktisk talt alle yngre kvinner kombinerer yrkesaktivitet og barn, eller regner med å gjøre det helt eller delvis. FU 1970 viser at det ikke er noen klar sammenheng mellom omfanget av yngre gifte kvinners yrkesaktivitet og aktuelt eller forventet barnetall. Men det ble funnet en sterk sammenheng mellom yngste barns alder og morens yrkesaktivitet.

Hele sysselsettingsveksten i Danmark i de siste årene skyldes tilgangen av gifte kvinner. Går disse ut i arbeidslivet fordi mannens inntekt ikke lenger anses tilfredsstillende, eller fordi de ønsker å nyttiggjøre seg sin utdanning også utenfor hjemmet? Slike spørsmål kan belyse når og på hvilke vilkår det er realistisk å forvente at kvinnene er yrkesaktive.

I undersøkelsen vil man få opplysninger om arbeidets omfang, kvinnens inntekter av arbeidet og utgifter direkte forbundet med det, transporttid, arbeid i hjemmet (dobbeltskifte), fagforeningsforhold og arbeidsløshetsstrygd. Man ønsker å belyse kvinnes vanskeligheter med og motiver for å være yrkesaktive, og begrunnelser for ikke å ha arbeid utenfor hjemmet.

Denne delen av undersøkelsen skal, sies det, gi opplysninger til de lovgivende myndigheter og arbeidsmarkedet, kvinnene selv og deres familier, og kan også bidra til debatten om den framtidige etterspørrelse etter daghjemsplasser.

Noen opplysninger som denne delen av den danske undersøkelsen gir, får vi i de norske arbeidskraftundersøkelsene. Og med noen tilleggs-spørsmål i disse vil en god del opplysninger av denne art kunne fås.

7.2.4. Spørreskjema

Det innsamlede materiale skal inneholde svar på spørsmål om:

- 1) sivilstand - både juridisk og faktisk,
- 2) holdning til ekteskap o.l.,
- 3) alder, utdanning o.l.,
- 4) faktisk og forventet barnetall, graviditeter og abørter,
- 5) prevensjonsbruk,

(forts.)

- 6) omfang av yrkesaktivitet på intervju tidspunktet og i foregående periode,
- 7) planer om å avslutte eller påbegynne yrkesaktivitet,
- 8) inntekter av og utgifter ved yrkesaktivitet,
- 9) begrunnelser for å ha eller ikke ha yrkesarbeid,
- 10) pass av eventuelle barn,
- 11) eventuell ektefelles (eller samboendes) alder, inntekt, utdanning m.m.,
- 12) eventuell ektefelles (eller samboendes) deltakelse i husarbeidet.

7.2.5. Gjennomføring av undersøkelsen

Undersøkelsen forberedes og gjennomføres av Danmarks Statistik, Sundhedsstyrelsen og Socialforskningsinstituttet (SFI). Det vitenskapelige arbeid styres av en prosjektgruppe med en person fra hver av de deltakende institusjoner samt universitetene i København (P.C. Matthiessen) og Roskilde (J.A. Noordhoek). SFI har den daglige ledelse og praktiske gjennomføring av prosjektet. Undersøkelsen finansieres av Statens samfundsvidenskabelige forskningsråd og Socialforskningsinstituttet. Det arbeider fem personer med undersøkelsen: to heltidsansatte akademikere og en kontorassistent, samt en student og en programmerer på deltid. Det er beregnet at undersøkelsen vil koste 2,3 mill. kroner (1973-priser).

Da man har godt med erfaringer fra tidligere undersøkelser, vil man ikke foreta noen egentlig prøveundersøkelse, men noen av spørsmålene vil bli testet ved en av SFI's såkalte omnibus-undersøkelser.

Trekningen av utvalget gjøres i to trinn; i 1. trinn trekkes fem geografiske områder m.h.t. fruktbarhetsnivå, og i 2. trinn ca. 60 kommuner som er representative for næringsstrukturen i landet. Selve utvalget består av 6 000 kvinner i aldre 18-49 år.

Intervjuingen finner sted i april 1975, og det vil bli benyttet et system med 17 erfarne kontaktintervjuere som skal være bindeledd mellom SFI og øvrige intervjuere. Det vil bli brukt optisk lesbart skjema, slik at det nesten ikke blir noen koding.

Det regnes med at undersøkelsen vil ta litt over 3 år fra 1. april 1974. Planlegging og forberedelse vil ta ett år, koding og klargjøring av materialet et halvt år, og rapportering av resultatene minst 1½ år. Analysearbeidet blir omfattende, da man både vil sammenlikne bakover i tiden (med undersøkelsene i 1965 og 1970) og på det internasjonale plan (WFS). Det er planen at første publikasjon skal utkomme hurtig (den

om kvinnes "sivilstand"). Neste publikasjon vil gjelde WFS-samarbeidet og bli utgitt på engelsk. Deretter vil det bli utarbeidet en eller to publikasjoner omkring kvinners yrkesaktivitet.

Den danske undersøkelsen inngår som nevnt i World Fertility Survey, og dessuten vil kontakten med FN's Working Group on Social Demography fortsette. Man har derfor besøkt WF's London-kontor og deltatt i FN-gruppens sjuende møte i Geneve høsten 1974.

7.3. Oppsummering av de danske erfaringene

I Danmark har man som nevnt gjennomført én fullstendig fruktbarhetsundersøkelse (1970), én beslektet undersøkelse (1965), tre prøveundersøkelser (1963, 1965 og 1969), og står like foran intervjuingen til en ny fruktbarhetsundersøkelse (april 1975). Danmark kom altså forholdsvis tidlig i gang med slike undersøkelser, og har etter hvert fått et betydelig erfaringsgrunnlag. Av de land som det er "naturlig" for Norge å sammenlikne seg med, er det opplagt Danmark som har mest erfaring. Det er derfor viktig å legge vekt på de erfaringer de har fått i Danmark. (Både FN's Working Group on Social Demography og WFS har hatt god nytte av de danske erfaringene.) Særlig viktig er det å få kjennskap til de negative erfaringer som er gjort, slik at ikke andre gjør de samme feilene om igjen. Dette er som regel ikke så lett, da de som gjennomfører en undersøkelse, vanligvis er mindre tilbøyelig til å skrive om problemer, feil og svakheter, enn de interessante resultater undersøkelsen gir. Når en leser om forskjellige undersøkelser, får en lett det inntrykk at de fleste er nesten problemfrie, mens dette langt fra er tilfelle. I dette avsnittet vil hovedvekten bli lagt på negative erfaringer (punkt 1-6) fra 1970-undersøkelsen.

1. Den alvorligste svakheten ved 1970-undersøkelsen er selvsagt at materialet for København måtte forkastes, og det måtte foretas nye intervjuer (i 1972). Grunnen til dette er at det ble trukket fra to registre oppbygd på forskjellige måter, ett for København og ett for resten av landet. Utvalget for København kunne ikke brukes p.g.a. en feil i selve uttrekningen.

2. Det tok svært lang tid å få bearbeidet resultatene. Dette skyldes bl.a. at spørreskjemaene var tilpasset intervjuingen og ikke i tilstrekkelig grad EDB-behandling. Det oppstod derfor problemer med datakonstruksjon. Særlig var det vanskelig å konstruere fruktbarhetshistorien til hver enkelt kvinne på grunnlag av opplysninger om svangerskap, fødsler, aborter og prevensjonsbruk, som ofte manglet nøyaktig tidsangivelse (måned).

3. På grunn av forhold som nevnt i punkt 1 og 2 har det tatt lang tid å bearbeide og publisere materialet. En del av resultatene ble utgitt i 1972, men hittil (februar 1975) er bare tre av de fem publikasjonene om undersøkelsen kommet. Det er viktig at i hvert fall hovedresultatene fra en slik undersøkelse publiseres raskt, mens de ennå er aktuelle. Fruktbarhetsforhold endrer seg så hurtig for tida, at data raskt blir uaktuelle.

4. Spørsmålene om intervjupersonene noen gang hadde hatt provosert abort fungerte dårlig. Dette er også erfaringen fra samtlige land som har stilt spørsmål om dette. Det skjer en opplagt underrapportering. En del av de intervjuede hadde vanskelig for å skjelle mellom de mange spørsmål om barnetall (faktisk, ideelt, ønsket, forventet osv.).

5. Materialet fra 1970 ble i liten grad brukt til å forbedre befolkningsprognosene, slik et av formålene var. Grunnene til dette er det redagert for i avsnitt 7.1.2.

Professor Matthiessen opplyser at han vil råde Danmarks Statistikk til å lage en egen og enklere undersøkelse, hvis de vil ha opplysninger som skal brukes til å forbedre befolkningsprognosene.

6. I 1970-undersøkelsen ønsket man å få belyst for mange problemstillinger, og var for nidkjær med å ta hensyn til en mengde forhold i de enkelte spørsmål - forhold som likevel ikke er behandlet i analysen av fortolkingsmessige og tekniske grunner.

7. Det var forholdsvis lite frafall i Danmark i 1970, 10 % for gifte kvinner og menn, og 15 % for ugifte kvinner. Frafaller var ikke større enn normalt med hensyn til omfang og fordeling på nektete og uoppførte personer. Frafaller synes likevel å være noe større enn i Finland i 1971 og i Østfold/Trøndelag 1973.

8. Spørsmålenes private og intime karakter skapte ikke særlige problemer. Erfaringer fra samtlige tre prøveundersøkelser (1963, 1965 og 1969) og fra de to større undersøkelsene (1965 og 1970) tyder ikke på noen spesiell motstand mot spørsmålene utelukkende på grunn av deres private karakter. En rapport fra prøveundersøkelsen i 1969 viser at det var bare noen få personer som fant noen av spørsmålene pinlige, uforståelige, vanskelig å besvare, irriterende eller liknende. På bakgrunn av intervjupersonenes og intervjuernes reaksjoner ble noen av spørsmålene endret eller sløyfet i FU 1970. Intervjupersonene var gjennomgående interessert i emnet og følte seg ikke ubehagelig berørt av spørsmålene om prevensjon eller andre ting. (Kilde: Udatert rapport om prøveundersøkelsen i 1969, vedlegg til brev fra Ole Bertelsen av 30/1 1975.)

I Danmark har man det inntrykk at det ikke er så mye spørsmålenes art som intervjuernes good-will, som er av betydning for å få et tilfredsstillende resultat med hensyn til svarprosent samt gyldighet og pålitelighet av dataene.

9. Man fikk ikke noen offentlig debatt om 1970-undersøkelsen, og heller ingen kritiske bemerkninger med hensyn til arten av de spørsmål som inngikk, verken i presse, TV el.l. Man hadde ikke ventet slike kommentarer, men kanskje heller en reaksjon på undersøkelsens form og teoretiske innhold, men denne uteble også. Sosialforskningsinstituttet har generelt ikke vært utsatt for kritikk eller hets m.h.t. innsamling av opplysninger av personlig karakter. Anonymiteten i slike undersøkelser poengteres alltid kraftig.

10. I alle undersøkelser er Sosialforskningsinstituttets faste intervjuerstab benyttet. De fleste intervjuerne er kvinner og har ikke gjennomgått noen teoretisk utdanning. De er heller ikke karakterisert ved noen bestemt bakgrunn, men er bare kvalifisert p.g.a. sine praktiske erfaringer.

11. Det skulle framgå av dette notatet at de danske undersøkelsene har gitt verdifulle opplysninger og økt innsikt i fruktbarhetsforholdene i Danmark, særlig om uønskede/ønskede svangerskap, prevensjonsbruk og holdninger til familiestørrelse og når barna bør komme.

12. Både professor Matthiessen og mag.soc. Bertelsen har påpekt at det fra dansk side vil være stor interesse for en norsk fruktbarhetsundersøkelse.

Bl.a. for å belyse i hvor høy grad tendensen til at de skandinaviske land følger hverandre i demografisk henseende, er riktig. Gjennom lengre tid har det jo vist seg at endringer i fruktbarheten først finner sted i Sverige, deretter i Danmark og til slutt i Norge.

De danske erfaringenes relevans for en eventuell norsk fruktbarhetsundersøkelse er kommentert andre steder i dette notatet.

8. ERFARINGER FRA FINLAND

8.1. Metode og resultater

Informasjon om prevensjonsbruk, ønsket familiestørrelse etc. er av spesielt stor interesse i Finland, hvor fruktbarheten har hatt en dramatisk nedgang i etterkrigstida. Den ligger nå betydelig under reproduksjonsnivået (NRT = 0,7 i 1971), og er blant de laveste i verden. Sammen med den store utvandringen av arbeidskraft til Sverige i mange år, har dette skapt bekymring for befolkningsutviklingen i Finland.

Som ledd i prosjektet "Seksuell atferd og prevensjonsbruk i den finske befolkning" ble det i november-desember 1971 holdt en intervjuundersøkelse. Undersøkelsen ble finansiert av Instituttet for befolkningsforskning og de finske forskningsrådene for medisin og samfunnsvitenskap.

Hovedformålet med prosjektet var å beskrive, forklare og tolke den seksuelle atferd og prevensjonsbruk i lys av sosiologiske, psykologiske og medisinske faktorer, med spesiell referanse til samfunnsmessige implikasjoner og politiske beslutninger. (Leppo et. al., 1974.)

Et utvalg på ca. 2 400 personer (ca. 900 menn og 1 500 kvinner) ble trukket fra det offisielle personregister. Kvinner i fruktbare aldre (15-44 år) ble dobbelt representert i utvalget fordi de er av spesiell interesse når det gjelder familieplanlegging, og for å gjøre utvalget sammenliknbart med andre fruktbarhetsundersøkelser i Europa, gjennom det prosjekt som koordineres av ECE. Materialet ble innhentet ved personlig besøk av ca. 1 000 offentlige sykepleiere og jordmødre, som ble opplært på 28 en-dags kurser over hele landet av forskningsgruppens medlemmer. Intervjupersonene ble både intervjuet og de svarte på et selvadministrert spørreskjema i nærvær av intervjueren. Alle spørsmål av intim karakter ble stilt på spørreskjemaet, bl.a. alle seksuelle emner, svangerskaps-historien og prevensjonsbruken. Intervjuene varte gjennomsnittlig i 1 1/2 time. Det ble lagt stor vekt på å sikre anonymitet og konfidensialitet.

På grunn av intervjuernes "nøyaktige og ansvarsfulle innsats" ble svarprosenten på hele 92,1 %. Frafallsprosenten var lavest blant de gifte kvinnene 18-44 år (6 %).

Leppo et. al. (1974) hevder at utvalget er for lite til multivariat analyse. Dataene om abort er mangelfulle, og det har opplagt skjedd en underrapportering, på samme måte som i undersøkelsen til Norsk Forening for Familieplanlegging.

Leppo et. al. (1974) analyserer de prevensjonsmetoder som folk har forsøkt, og fordelingen av prevensjonsbruk på de forskjellige befolkningsgrupper. Resultatene viser bl.a. at det er svært utbredt å bruke prevensjon i Finland, men at det fortsatt er godt rom for å forbedre prevensjonseffektiviteten og redusere antall uønskede svangerskap og fødsler, selv i et land som har en av de laveste fødselsrater i verden. Yngre personer og personer med høy utdanning og inntekt bruker effektive prevensjonsmetoder som krever legehjelp (p-piller, spiral, pessar) i større grad enn eldre personer og personer med lav inntekt og/eller utdanning. Men yngre personer og høyinntektsgruppene har også brukt konvensjonelle metoder hyppigere. Den uønskede fruktbarhet er derfor lavest i den sosiale elite og lavere blant yngre enn eldre. Selv blant dem som ikke ønsker flere barn, er det mange som er under betydelig risiko for å få et uønsket svangerskap. Variasjonene i prevensjonsbruk er store nok til å gi betydelige forskjeller i fordelingen av uplanlagte og uønskede svangerskap i de forskjellige sosiale grupper.

Visuri og Ritamies (1974) diskuterer holdninger og motiver for familieplanlegging og forskjellige kvantitative mål og idealer i familieoppbygging:

- 1) ideell familiestørrelse i alminnelighet,
- 2) antall barn ønsket ved ekteskapets inngåelse,
- 3) det ideelle antall barn for ens egen familie på intervju-tidspunktet,
- 4) forventet antall barn.

Spørsmål 1 gav som svar 2,5 - 2,7 barn, som er omtrent det barnetall som trengs for å opprettholde en stasjonær befolkning. Dette er en nedgang fra tidligere undersøkelser, bl.a. Gallup-undersøkelser (liknende spørsmål er stilt av Gallup i Norge). Yngre personer oppgav stort sett lavere tall enn eldre, menn lavere enn kvinner og ugifte lavere enn gifte. Svarene var forholdsvis uavhengige av intervjupersonenes egen situasjon karakterisert ved forhold som inntekt og boligstørrelse.

Hele 58 % besvarte ikke det andre spørsmålet. Dessuten er det her stor sjanse for sykt i hukommelsen, og at svaret er tilpasset seinere utvikling av familiestørrelse o.l. Bare ca. 1/10 av dem som svarte oppgav at de hadde ønsket seg 1 barn, og hele 65 % oppgav 2 barn.

Over 90 % besvarte spørsmål 3. Det ideelle barnetall lå litt lavere enn i spørsmål 2. Menn ønsker seg noe færre barn enn kvinner.

Undersøkelser fra andre land (bl.a. Danmark) viser at folks opplysninger om forventet antall barn (spørsmål 4) som regel ligger svært nær ønsket antall barn (spørsmål 3). I stedet for å spørre om hvor mange barn folk forventer å få, kan en derfor beregne samlet forventet familiestørrelse ved å addere ønsket antall barn i framtida til det barnetall folk faktisk har fått på intervju tidspunktet. I den finske undersøkelsen øker samlet forventet familiestørrelse fra 2,0 for kvinner 18-29 år til 3,1 for kvinner 45-54 år, og for menn fra 2,1 til 3,1, gjennomsnittlig 2,6 for kvinner og 2,4 for menn.

De som har giftet seg unge og vært gift lenge forventer størst familier, men de er allerede nær den endelige størrelse, slik at de ikke ønsker seg flere barn i framtida. De som gifter seg i en høyere alder har en kortere fruktbar periode enn yngre par, og forventer mindre familier. Det er mulig at unge mennesker som nå ønsker seg få barn vil klare å oppfylle dette ønsket, da antall uønskede svangerskap lenge har avtatt.

Informasjon om forventet familiestørrelse kan utnyttes i befolkningsprosjeksjoner. Dette er bl.a. gjort i USA, men nøyaktigheten og nytten av disse projeksjonene er som nevnt tidligere i notatet omdiskutert.

I den finske FU ble det også spurt om hvorfor folk ikke ønsket seg flere eller færre barn enn det tall de oppgav som det ideelle. 86 % svarte på hvorfor de ikke ønsket seg flere, og hele 64 % av disse oppgav økonomiske årsaker. Det var få som oppgav årsaker som hensyn til barnas utdanning, barnepass, boligforhold, daghjem, helse og morens sysselsetting. I alt 9 % kunne ikke oppgi noen annen grunn enn at antallet var passende.

Ca. 60 % svarte på spørsmålet om hvorfor de ikke ønsket seg færre barn, og halvparten av disse oppgav hensyn til barnas karakter og oppvekst, fordi barn bør ha selskap av andre barn og oppdra hverandre. Motiver som trygghet i alderdommen, kjønnspreferanser og intervju personenes eget barnetall ble oppgitt noen få ganger. I alt 15 % oppgav bare at det var "et passende antall". Det var små forskjeller mellom kvinner og menn.

Den finske undersøkelsen har ikke spørsmål som sier noe om når folk begynner og avslutter bruken av de forskjellige prevensjonsmetoder, slik som i undersøkelsen til Norsk Forening for Familieplanlegging.

8.2. Konklusjoner

Den finske undersøkelsen har i likhet med Walløes undersøkelse overraskende lav frafallsprosent. Dette har trolig sammenheng med at intervjuerne hadde et yrke tilknyttet undersøkelsenes emne. Erfaringene fra Finland og Walløes undersøkelse tyder på at det kan være en del å vinne ved å benytte personer tilknyttet helsesektoren e.l.

Den finske undersøkelsen gir mange interessante resultater om prevensjonsbruk for forskjellige sosialgrupper, og for ideelle barnetall. Dette er opplysninger som er av verdi når det lages befolkningsprognoser, særlig hvis samme spørsmål stilles flere ganger med noen års mellomrom. Det er også interessant at så mange personer oppgav økonomiske årsaker til at de ikke ønsket seg flere barn enn det de oppgav. Dette er en indikasjon på at det her kan gjøres interessante økonomiske analyser.

9. ERFARINGER FRA SVERIGE

Det har ikke vært holdt noen fruktbarhetsundersøkelse i Sverige, da søknaden om bevilgning ble avslått av Finansdepartementet av budsjettmessige grunner. Men det ble i 1967 gjennomført en beslektet undersøkelse, nemlig om seksuelle forhold. For tiden holder man på med en levekårsundersøkelse som har skapt en del oppmerksomhet. Dessuten har svenskene på flere måter utnyttet eksisterende materiale på en fornuftig måte.

9.1. "Om sexuallivet i Sverige"

I 1967 ble det av Institutet för opinionsundersökningar gjennomført en sosiologisk undersøkelse om vurderinger, normer, holdninger og oppførsel på det seksuelle området, under vitenskapelig ledelse av professor Hans Zetterberg. En utredning som bygger på undersøkelsen er publisert i Zetterberg (1969).

I forordet sies det at dette er den første undersøkelse i verden av seksuell oppførsel hos voksne som er basert på et statistisk tilfredsstillende utvalg. Utvalget, ca. 2 000 personer i aldrene 18-60 år, ble trukket fra mantallslistene i over ett hundre kommuner. I første kapittel i utredningen er det en del interessante opplysninger om selve undersøkelsen, bl.a. om nekting, intervjuets atmosfære, eventuell motstand mot intime spørsmål m.m.

9.2. "Undersökning rörande levnadsförhållandena i samhället (ULF)"

I denne undersøkelsen skal etter planen ca. 12 000 personer i alt intervjues, i de to siste kvartaler av 1974 og de to første kvartaler av 1975. I midten av november 1974, da 4 000 intervjuer var utført, grep justiskansleren inn og bad om at intervjuingen ble stoppet inntil regjeringen hadde behandlet hans klage. Justiskansleren mente at bl.a. "sekretesskyddet" var for dårlig, og reagerte også på noen av spørsmålene. Det ble bl.a. stilt en rekke detaljerte og intime spørsmål om helseforhold, psykiske og fysiske handicap, sykehusinnleggelse, medisinbruk o.l.

Regjeringen stoppet ikke undersøkelsen, men besluttet at den skulle sluttføres etter visse modifikasjoner i spørsmålsbatteriet og i anonymitetsbestemmelsene, ifølge Nyt fra Nordisk Statistisk Sekretariat 1974 : 2.

Bertil Ohlsson og Clas Walberg i Statistiska Centralbyrån opplyser imidlertid at det ikke er foretatt noen endringer av spørsmålene som følge av kritikken. Forslag om å kryptere personnummeret eller aidentifisere

materialet og eventuell konflikt med "datalagen" utredes, men det er ikke tatt noen beslutninger om dette ennå.

Det ble en stor offentlig debatt om undersøkelsen, og dette er trolig årsaken til at svarprosenten gikk ned fra 87 prosent i 3. kvartal 1974 til 81 prosent i 4. kvartal 1974.

9.3. "Registret över femtonfödda"

Dette registeret, som ble opprettet i 1950, inneholder en rekke individdata om alle personer som er født den 15. i hver måned. Det går derfor an å følge disse individenes livshistorie m.h.p. mange forskjellige forhold. Eva Bernhardt (1971) har brukt registeret til å undersøke sammenhengen mellom fruktbarhet og økonomisk og sosial status, bl.a. kvinnens yrkesdeltaking, ektemannens yrke, og kvinnens og mannens utdanning og inntekt. Hun fant mange interessante resultater, bl.a. om fødselstallet for familier i og utenfor jordbruk. Hun brukte flere inntektsbegreper, bl.a. "potensiell" inntekt (ektemannens inntekt etter 10-14 års ekteskap), og relativ inntekt (ektemannens inntekt i forhold til det gjennomsnittlige for menn med tilsvarende utdanning og arbeid).

9.4. "Inkomst og barnantal år 1973"

(Statistiska Meddelanden Nr. N 1974:98, Statistiska Centralbyrån.)

Man har samkjørt personregisteret pr. 1. januar 1974 med skattebåndet som viser inntektene i 1973. Ut fra dette har man fått middelinntekt i kroner etter antall hjemmehørende barn under 18 år for følgende grupper av personer i aldrene 20-34 år, 35-49 år og 50-66 år.

- a) gifte sammenboende, begge har inntekt,
- b) gifte sammenboende, en har inntekt,
- c) øvrige menn,
- d) øvrige kvinner.

Sammenhengen mellom inntekt og barnetall er svært forskjellige for de ulike alders- og "sivilstands"-grupper.

Det skulle være mulig å foreta en tilsvarende samkjøring av personregister og skattebånd i Norge. Men dette er foreløpig ikke gjort. Det er heller ikke klart hvor kostbart og komplisert en slik samkjøring vil bli.

10. OPPSUMMERING OG KONKLUSJONER

A. Som nevnt i innledningskapitlet er jeg under arbeidet med dette notat blitt forholdsvis positivt stemt til behovet for og nytten av en fruktbarhetsundersøkelse i Norge. Konklusjonene i dette kapitlet bærer da også preg av dette.

Men jeg vil gjenta at den alvorligste innvendingen mot å holde en FU, er mangel på kvalifiserte personer til å planlegge, gjennomføre og analysere en slik undersøkelse. En bør derfor kanskje overveie å engasjere personer fra andre institusjoner enn Byrået til dette, eventuelt personer med erfaring fra utenlandske fruktbarhetsundersøkelser.

B. Selv om dette notatet som sagt gir et positivt inntrykk av behovet for en FU, bør det ikke unnlates å nevne at en FU selvsagt er preget av de samme generelle svakheter som andre utvalgsundersøkelser. I forhold til en totaltelling kan en utvalgsundersøkelse være et dårlig måleinstrument. I forhold til administrative data er utvalgsundersøkelser i større grad påvirket av intervju tekniske problemer, f.eks. at folk ikke alltid svarer på en slik måte en forutsetter.

Fordelene med en intervjuundersøkelse framfor totaltellinger og administrative data, er at den med begrensede kostnader kan gjøres mer målrettet og gi mer detaljerte og kanskje mer korrekte opplysninger.

C. Hvis det skal holdes en FU i Norge, bør den holdes forholdsvis raskt, dvs. innen 1-2 år. Det er mange grunner som taler for dette:

- a) Det er for tida stort behov for de opplysninger en FU kan gi.
- b) Vi er trolig inne i en overgangsperiode med store endringer i fruktbarhet og nuptialitet, som det er viktig å få klarlagt.
- c) Vi trenger erfaring, slik at en ny og kanskje mer omfattende FU kan gjennomføres noen år etter den første. Fruktbarhetsundersøkelser er av spesielt stor verdi hvis de kan brukes til å foreta sammenlikninger over tid.
- d) For at vi skal kunne dra nytte av samarbeidet med WFS.
- e) For at WFS skal kunne dra nytte av norsk deltakelse i de internasjonale sammenlikningene.

D. Den første fruktbarhetsundersøkelsen i Norge bør legges forholdsvis enkelt opp, slik at vi kan vinne erfaring og for at bearbeidelsen av materialet ikke skal ta for lang tid. Undersøkelsen bør trolig konsentrere seg om punktene a-e nevnt nedenfor.

a) Svangerskaps- og ekteskapshistorie (3.3.1 og 3.3.8)

Dette kan vi få gode opplysninger om ved å utnytte personregisteret bedre. Men dette kan ikke gi opplysninger for mer enn en ti-års periode tilbake, og heller ikke særlig detaljerte opplysninger, f.eks. om ekteskapeleg status. Dessuten er personregisteret tungvint å utnytte til fruktbarhetsanalyser, slik det i dag er organisert.

Opplysninger om kvinnes svangerskapshistorie er viktig for å vite hva som nylig har skjedd, og hva som kan komme til å skje i årene som kommer.

b) Differensiell fruktbarhet (3.3.2)

Det arkivstatistiske system kan bare gi litt relevant informasjon om dette (inntekt og utdanning), og det er dessuten tungvint å utnytte til dette formål. Folketellingene går bare fram til 1970, og de gir bare tallet på barn i bestående ekteskap.

Det er viktig med opplysninger om den differensielle fruktbarhet for å forstå de faktorer og mekanismer som påvirker fruktbarheten.

c) Fruktbarhetspreferanser (3.3.3)

Dette kan vi bare få opplysninger om ved en FU. Det er viktig å vite noe om hvor stor andel av tidligere svangerskap som er uønskede, og hvor mange barn folk planlegger og forventer å få, bl.a. for å forbedre befolkningsprognosene.

d) Prevensjonsbruk (3.3.5)

Bortsett fra salgsstatistikk kan vi bare få opplysninger om dette fra en FU. Undersøkelsen til Norsk Forening for Familieplanlegging gir en del informasjon om dette, men det er usikkert i hvilken grad resultatene gjelder hele landet. Dessuten har det trolig skjedd en god del endringer siden denne undersøkelsen fant sted i 1973. Opplysninger om prevensjonsbruken er viktig bl.a. for å vite hvor mye av den uønskede graviditet som skyldes dårlig prevensjonsbruk, og hvor stort behovet for prevensjonsveiledning er.

e) Samliv uten vigsel (3.3.9)

Vi vet svært lite om hvor utbredt dette er i Norge, og en utvalgsundersøkelse er den enkleste måte å få informasjon om dette på. Slike opplysninger er bl.a. viktige for å vurdere befolkningsstatistikken og for arbeidet med å reformere ekteskapslovgivningen.

De andre emnene som er nevnt i avsnitt 3.3 er også viktige og interessante, men bør trolig tillegges mindre vekt i den første norske FU.

Hvis undersøkelsen må begrenses ytterligere, er det trolig spørsmålene om prevensjonsbruk som bør elimineres, fordi det må stilles forholdsvise mange spørsmål for å få kartlagt dette, og fordi vi allerede vet noe om prevensjonsbruken i Norge.

E. Hvis det ikke holdes en FU i Norge, kan en utnytte andre utvalgsundersøkelser til å stille tilleggs spørsmål. Spesielt skulle helseundersøkelsen og arbeidskraftundersøkelsene være egnet til dette.

F. En norsk fruktbarhetsundersøkelse bør omfatte både gifte, tidligere gifte og ugifte kvinner, og gjerne også en del menn, både ektefeller, andre samlivspartnere og enslige. Den bør konsentrere seg spesielt om personer i første del av sin fruktbare periode, dvs. under ca. 30 år.

Utvalget må være større enn ved de fleste andre utvalgsundersøkelser, og trolig på minst 3 000 personer.

G. Det må vurderes hvorvidt en skal bruke Byråets egen intervjustab, andre intervjuere eller personer tilknyttet helsesektoren.

H. Det synes ikke å være spesielt store vanskeligheter ved gjennomføring av fruktbarhetsundersøkelser. Det er imidlertid viktig å informere allmennheten, intervjupersonene og intervjuerne om behovet for en FU, hvorfor det er viktig å få svar på en del intime spørsmål, og hva opplysningene skal brukes til.

I. Det vil være en fordel både for forberedelse, gjennomføring av undersøkelsen og for analyse av resultatene at Norge deltar i World Fertility Survey. Dessuten er WFS interessert i at Norge deltar, og vi bør føle en viss internasjonal forpliktelse til å drive forskning omkring befolkningsspørsmål.

J. En fruktbarhetsundersøkelse er en interessant, attraktiv og lærerik oppgave. Den kan være med på å gi flere personer kompetanse på dette feltet, og dessuten å frambringe økt interesse for demografi i Norge.

REFERANSER

- [1] Abul-Ela, Abdel-Latif A. et.al. (1967): "A Multi-Proportions Randomized Response Model." J. Amer. Statist. Assoc. 62 : 991-1008.
- [2] Acsádi, G., Klinger, A. og Szabady, E. (1969): "Survey Techniques in Fertility and Family Planning Research: Experience in Hungary." Central Statistical Office, Budapest.
- [3] Alstad, Bjørn (red.) (1969): "Norske meninger III. Velferds-samfunnet." Pax forlag, Oslo.
- [4] Asmervik, Sverre (1970): "Storbyungdom og seksualitet." Oslo 1972. Hovedoppgave ved Pedagogisk Forskningsinstitutt, Universitetet i Oslo. Utgitt i forkortet form som "Ungdom og seksualitet." Gyldendal, Oslo 1972.
- [5] Aukrust, Odd og Nordbotten, Svein (1970): "Dataregistrering, dataarkiver og samfunnsforskning." Artikkelen nr. 34, Statistisk Sentralbyrå.
- [6] Barrett, J.C. & Marshall, J. (1969): "The Risk of Conception on Different Days of the Menstrual Cycle." Population Studies 23 (3) : 455-461.
- [7] Berge, Erling (1974a): "Befolkningspolitikk i Norge?" Sosiologi i dag 4 (3) : 3-9.
- [8] Berge, Erling (1974b): "Regionale variasjonar i fertiliteten i Norge omkring 1970." Arbeidsnotat IO 74/40, Statistisk Sentralbyrå
- [9] Bernhardt, Eva (1971): "Trends and Variations in Swedish Fertility. A Cohort Study." Urval nr. 5, Statistiska Centralbyrån, Stockholm.
- [10] Bertelsen, Ole (1974): "The Family Size in Denmark." Scand. Popul. Studies 3 : 29-36.
- [11] Bertelsen, Ole og Ussing, Jytte (1974): "Familiestørrelse og livsstil." Publikationer nr. 60, Socialforskningsinstituttet, København.
- [12] Bjerkedal, Tor og Bakketeig, Leiv (1975): "Medisinsk registrering av fødsel i Norge i 5-årsperioden 1967-1971." Institutt for hygiene og sosialmedisin, Universitetet i Bergen.
- [13] Bjerve, Petter Jakob (1973): "World Fertility Survey." (The Presidential Address presented to the 39th Session of the International Statistical Institute.) Arbeidsnotat IO 73/31, Statistisk Sentralbyrå.
- [14] Brunborg, Helge (1973): "Statistisk Sentralbyrås befolkningsprognosemodell IX. Framskrivninga 1971-2000. Teknisk dokumentasjon." Arbeidsnotat IO 73/15, Statistisk Sentralbyrå.

- [15] Brunborg, Helge (1974): "Framskrivning av folkemengden i Norge 1973-2100. Et analytisk eksperiment." Artikkel nr. 69, Statistisk Sentralbyrå.
- [16] Bumpass, Larry L. og Westoff, Charles F. (1970): "The Later Years of Childbearing." Princeton University Press, Princeton, N.J.
- [17] Cliquet, R.L. (1974): "Research Project: Generation Change '75." Notat datert 24/1-1974, Centrum voor Bevolkings- en Gezinstudien, Brussel.
- [18] Cliquet, R.L., et.al. (1972): "An Interdisciplinary Research Project on Fertility Regulation and Partner Relations." Social Biology 19 : 71-73.
- [19] Denton, F.T. og Spencer, B.G. (1972): "Economic-demographic Interactions and Long Swings: Some Experimental Results." Working Paper No. 72-15. McMaster University, Hamilton, Ontario, Canada.
- [20] Denton, F.T. og Spencer, B.G. (1973): "Fertility, Income, and the Labour Force Participation of Married Women." Working Paper No. 73-05. McMaster University, Hamilton, Ontario, Canada.
- [21] Duncan, Willian G. (1973): "Fertility and Related Surveys." Occasional Paper no. 1, World Fertility Survey, London.
- [22] ECE (1974a): "Recent Demographic Trends in Europe and the Outlook until the year 2000." E/CONF. 60/BP1. Foreløpig versjon. Endelig utgave kommer i løpet av 1975.
- [23] ECE (1974b): "Fertility and Family Planning in Europe around 1970: A Comparative Study of 12 National Surveys." UN/SOA/WG/2/CONF. 7/WP.1 (vol 1), GE. 74-6211. Foreløpig versjon. Endelig utgave kommer i løpet av 1975.
- [24] Foss, Olaf (1974): "Holdninger og atferd. Noen synspunkter på problemet med prediksjon av handlinger på grunnlag av utsagn." Side 35-51 i Metodehefte nr. 13, ANO IO 74/25, Statistisk Sentralbyrå.
- [25] Freedman, R., Coombs, L.C. og Bumpass, L. (1965): "Stability and Change in Expectations about Family Size: A Longitudinal Study." Demography 2 : 250-275.
- [26] Ganes, Trond, Viggo Hansteen, Mons Lid, Astor Reigstad og Ole Sejersted (1975): "Abort - eller prevensjon?" (En undersøkelse over 2 794 pasienter ved Sosialistiske legers forenings klinikk for seksuell opplysning.) Gyldendal, Oslo 1975. Under trykking.
- [27] Grebenik, E. og Hill, A. (1974): "International demographic terminology: fertility, family planning and nuptiality". Papers no. 4, International Union for the Scientific Study of Population, Liège.
- [28] Grünfeld, Berthold (1973): "Legal abort i Norge." (Legalt svangerskapsavbrudd i Norge i tidsrommet 1965-1971. En sosialmedisinsk og sosialpsykologisk undersøkelse.) Universitetsforlaget, Oslo.

- [29] Hoem, Jan M. og Ljones, Olav (1974): "Statistisk Sentralbyrås arbeidskraftundersøkelser. Formålet med revisjon av spørreskjemaet." Arbeidsnotat IO 74/52, Statistisk Sentralbyrå.
- [30] Horvitz, D.G. et.al. (1967): "The Unrelated Question Randomized Response Model." Proceedings of the Social Statistics Section, Amer. Statist. Assoc., 10: 65-72.
- [31] Koch-Nielsen, Inger (1974): "Ægteskap. 6: Ægteskapet i statistisk og sociologisk belysning." Betænkning nr. 726, Statens trykningskontor, København.
- [32] Leibenstein, Harvey (1974): "An Interpretation of The Economic Theory of Fertility. Promising Data or Blind Alley?" J.Econ. lit. 12 (2): 457-479.
- [33] Leppo, K., Koskelainen, O. og Sievers, K. (1974): "Contraceptive Practice in Finland in 1971." Scand. Popul. Studies 3: 47-60.
- [34] Lettenstrøm, Gerd Skoe (1965): "Ekteskap og barnetall - en analyse av fruktbarhetsutviklingen i Norge." Artikkel nr. 14, Statistisk Sentralbyrå.
- [35] Ljones, Olav (1973): "Gifte kvinners yrkesdeltaking og familiesituasjon. Noen teoretisk-økonomiske problemstillinger og enkelte observasjonsresultater fra Norge 1971-1972." Arbeidsnotat IO 73/22, Statistisk Sentralbyrå.
- [36] Markle, Gerald E. (1974): "Sex Ratio at Birth: Values, Variance and Some Determinants." Demography 11 (1): 131-142.
- [37] Matthiessen, P.C. (1974): "Målings- og terminologiproblemer i fødsels- og abortstatistikken." Ugeskrift for læger 136 (38): 2163-2168.
- [38] Matthiessen, P.C. (1975): "En abort pr. kvinde?" Kronikk, Berlingske Tidende, 29. januar 1975.
- [39] Mørkeberg, Henrik (1974): "The Married Woman's First Child." Scand. Popul. Studies 3: 37-46.
- [40] National Center for Health Statistics (1973): "National Survey of Family Growth." Notat datert 8/10/73. Washington.
- [41] Norsk Forening for Familieplanlegging (1974): "Intervjuundersøkelse om Familieplanlegging og prevensjon." Foreløpig rapport nr. 1, 26/6-1974.
- [42] NOS A 468 (1971): "Framskrivning av folkemengden 1971-2000." Statistisk Sentralbyrå.
- [43] Ryder, Normann B. (1973): "A Critique of the National Fertility Study." Demography 10 (4): 495-506.
- [44] Ryder, Normann B. and Westoff, C.F. (1967): "The Trend of Expected Fertility in th U.S., 1955, 1960, 1965." Population Index 33: 153-168.

- [45] Schultz, Theodor W. (ed) (1973): "New Economic Approaches to Fertility." J. Polit. Econ. 81 (2, part II).
- [46] Socialforskningsinstituttet (1974): "Ansøgning til Statens samfundsvidenskabelige Forskningsråd. Bilag 1 og 2." Datert 15. februar 1974, København.
- [47] Stensrud, Jan (1974): "Innstilling fra utvalget for prosjektet inntekts- og formuesstatistikk basert på folketelling og skatteklikning." Internt notat JS/GH, 29/6-74, Statistisk Sentralbyrå.
- [48] Thomsen, Ib (1971 a): "To notater om feilkilder ved valgundersøkelsen 1969." Arbeidsnotat IO 71/6, Statistisk Sentralbyrå.
- [49] Thomsen, Ib (1971 b): "Noen feilkilder ved statistiske undersøkelser. Med særlig vekt på frafall." Arbeidsnotat IO 71/8, Statistisk Sentralbyrå.
- [50] Tønnesen, Bjørn L. (1973): "Dødelighet og ekteskadelig status i Norge 1960-1962." Arbeidsnotat IO 73/34, Statistisk Sentralbyrå.
- [51] Tønnesen, Bjørn L. (1974): "Enkelte trekk ved dødelighetsmønsteret i Norge 1960-1964 sammenliknet med andre land." Arbeidsnotat IO 74/15, Statistisk Sentralbyrå.
- [52] Ussing, Jytte og Bruun-Schmidt, Henning (1972): "Nogle resultater fra fertilitetsundersøgelsen." Studie nr. 22, Socialforskningsinstituttet, København.
- [53] Visuri, E. og Ritamies, M. (1973): "Family Planning Goals and Motives of Finnish Men and Women." Paper presented at the Nordic Demographic Symposium, Tuusula, Finland, 18-20 June 1973.
- [54] Whelpton, Pascal K. et.al. (1966): "Fertility and Family Planning in the United States." Princeton University Press, Princeton.
- [55] World Fertility Survey (1975): "World Fertility Survey: The First three Years." WFS/TECH. 144, London.
- [56] Zetterberg, Hans L. (1969): "Om sexuallivet i Sverige." (Värderingar, normer, beteenden i sociologisk tolkning.) SOU 1969: 2, Stockholm.
- [57] Østby, Lars (1975): "Flyttingene i Norge 1971 og 1949-1973." Statistiske analyser nr. 13, Statistisk Sentralbyrå. Under trykking.